

ПЯЩАК

ВЫДАНЬНЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЪВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІЮЛЕНД
ЗША

№ 8 1991

Багамацер Агіасарытыса. Каменная іконка зь менскага Замчышча.
Менск, Дзяржаўны Гістарычны Музэй Беларусі

«Выдѣвши же преподобная Еуфросиния монастырь свой украшен, всего блага исполнен, и умысли создати вторую церковь каменную же святѣй Богородицы. И тую совершивши, иконаста украсиви и освятивши, дастъ ю мнихом. И бысть монастырь велик.

И видѣвши устроена два монастыря превелика зѣло и пребогата, и рече в себѣ: «Слава тоб, божѣ! Слава тоб, владыко! Благодарю тя, вышний! Что есми восхотѣла, то, ми еси дал. Скончал еси желаніе сердца моего, господи!» И рече: «Помилуй мя, господи, даруй прощеніе мое да конца: да бых видѣла пречистую Богородицу Одигитрие в сей церкви!»

І послала слугу своего Михаила у Царыград, ко царю, нарицаемому Мануилу, и к патриарху Луцѣ с дары многоцѣнными, просящи от него святѣй Богородици, еже бѣ евангelist Лука написал 3 иконы еще при животѣ святѣй Богородици и постави: едину во Ерусалимѣ, другую во Царыграде, а третью во Ефесѣ. Она же со тщанием прошаще Ефескія святѣй Богородици. Видѣвши же царь любовъ яе посла ефесеном 100 оружник своих и принесе святую Богородицу в Царыград. Патриарх Лука собра епископы и соборы вся во святую Софию и благослови ю, и дастъ ю слузъ преподобная Еуфросиния. Ю же с радостию прнат и принесе госпоже своей Еуфрасинии. Она ж, внесше в церковь святѣй Богородици и постави ю. И воздевши руцѣ, и рече: «Слава ти, господи! Слава тебѣ, еще реку! Слава тобї, владыко, сподобивый мя видѣти во днешний день образ пречистыя матери твоєя!» И се рекши, украси ю златом и каменiem многоцѣнным. И устави вся во вторник носити по святым церквам.

(«Жыціе Еуфрасіінны Полацкай»)

Аб іконе Багамацеры Эфескай у старажытным Полацку,
а таксама аб іконе Багамацеры Агіасарытысы
читайце дасльедваныні Васіля Пуцко.
6.16-20

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovice,
Cleveland, Ohio, USA.

Друкуеца пры фінансавай дапамозе прыхода Жыровіцкае Божае Маці,
Беларускай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
Агаё.

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (рэдактар), **Міхась
Белямук** (сакратар), **Янка Салавянюк**, сябры -- **Сяргей
Карніловіч, Іна Каҳаноўская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат),
Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка.**

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielamuk (Secretary),
Jan Solowienuk, Members -- Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga
Dubanevich (Mc Dermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka.

Ганаравыя сябры рэдкалегіі:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Іосіф Юхо.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Святлана Белая. Аб чым зямля съпявае..... 3

Уладзімір Каараткевіч. Цырцовая цагліны. 4

Nаша гісторыя

Юры Штыхаў. Полацкія крывічы.	5
Сяргей Тарасаў. Полацкае княства ў XI ст.	9
Васіль Пуцко. Аб іконе Багамацеры Эфескай у старажытным Полацку.	16
Сімёон Полацкі. Прилоў.	21
Ларыса Касцюковец. «Полацкі сыштак».	22
Міхась Белямук. Эмблема на шыцице герба «Пагоня».	26

Памяць зямлі

Міхась Белямук. Лісты ад Міколы Ермаловіча (Заканчэнне).	34
Успаміны Яўгена Ціхановіча (Працяг).	38

Роднае слова

Янка Юхнавец. «* * * Зышоўшы кроаку некалькі з узгорку...».	44
Сакратава.	45
Хрышчэнцы.	45
Масей Сяднёў. Маісеевы законы.	46
Лесьвіца.	46
Божая міласць.	47
Шматтайнасць.	47
Міласэрная Сара.	47
Святлана Белая. Максімава Яраславія.	48

Чарнобыльскі шлях

Alexandr Lyutsko. Chernobyl.	54
------------------------------	----

Згуры Бацькаўшчыны

Святлана Менская. Татары на зямлі Беларусі.	57
Людміла Налівайка. Адраджэнцы «Пагоні».	59

З жыцця эміграцыі.	62
---------------------------	----

Андрэй Карпук. Мастацкая распрацоўка макета вокладкі, шыфтоў і заставак рубрык.

Уладзімір Ваюк. Плякат Ефрасіння Полацкая

Уладзімір Басалыга. Спаса-Ефрасіннеўская царква ў Полацку.

На першай бачынцы вokладкі: **Сямён Герус.** Францышак Скарына

На чацвертай бачынцы вokладкі : **Сямён Герус.** Цяжкія ўспаміны

Аб чым зямля съпявает...

Неяк казалі мне ў Полацку:
хтосьці съпявает каля съятой Сафії
кожную ночь пасъль Пакровы...
У пакроўскую ночь зябкую,
пасъль споведзі
ў самой Еўфрасініі
выйду я на ледъ бачную съцежку —
да Сафійскага храма.

У Барысава камня стану,
паслухаю ці зразумею,
хто тут съпявает.
Ніколі ня чула я песньні такой:
ад яе плача камень Барысаў,
крыдавіць трава,
што мой шлях усьцілае,
і чарннее паветра:
у ім чуецца водар пажараў.

I тады зразумела:
то съпявяюць былыя стагодзьдзі
і нашыя продлі,
што зямлю сваю ратавалі,
што ляглі за яе,
каб данесці нашчадкам
гісторыю Полаччыны.

Нажаль, прызабытую намі...

Призабытую, але, дзякую Богу, адраджаемую зноў. Бо, як казалі нашыя працкі: «Не прасі сабе дзён многіх, ні ба-
гацьця, ні душ ворагаў тваіх, але прасі
сабе мудрасць і памяці». А памяць, што
пракрастала палын-травою праз папя-
лішкы пажарышчу, што прасачывалася
«людем простым посполитым к пожитку
и ко размножению добрых обычаев»
през кнігі Скарыны, што дайшла, ня-
гледзячы на ўсе зынявагі і перашкоды
людзкія, вяртае нас у старажытны Пола-
цак, у 1101 год.

Мажліва 880 гадоў назад (так лі-
чаць некаторыя дасьледці) нарадзілася
незвядальнаяня кветка райскага саду,
арол, што лунаочы ў небе, праляцеў ад
захаду да ўсходу, як прамень сонечны,
прасьвятліўшы зямлю Полацку — пре-
падобная Еўфрасінія. Менавіта для яе,
заступніцы і аплякунцы Беларускага наро-
ду, 830 гадоў назад вольны мастра по-
лацкі, ювелір Лазар Богша зрабіў свой
знакаміты крыж. А полацкая князёўна
Зьвеніслава Барысаўна прынесла да яе
рэчы свае залатыя і шматкаштоўныя ры-
зы са словамі: «О госпоже и сестре! Вся
красная міра сего ни во что ж ми ся
мніт. Се даста святому Спасу, а сама
хочу поклоніти главу под іго Христо-
во». I тады заснавала Еўфрасінія царк-
ву каменнную съвятога Спаса, і пабудаваў
тую царкву дойлід Іван за 30 тыдняў.

Вось толькі некаторыя чыстыя крыні-
цы гісторыі шчаснага града Полацка, аб
якіх съпявала зямля ў Пакроўскую ночь.
Што датычыща Кліўлендзкага Полацка,
то ў яго памяці таксама ёсьць юбілеі.

З 16 верасьня пайшоў 25 год, як Ка-
стусь Калоша і Сяргей Карніловіч купілі
землю, зь якой пачалася гісторыя вядо-
мага беларускага куточка ў Амэрыцы з
назовам Полацак. Сёлета, споўнілася 17
гадоў, як тут упершыню адзначалі Белару-
сы Пайночнай Амэрыкі сваю XI сустрэ-
чу і роўна год з часу высьвячэння
новай залі «Полацака» і съвяткананы ў
ёй I-й сусветнай сустрэчы Беларусаў.

Гэтым і іншым памятным падзеям у
жыцці Полацкай зямлі прысьвячаем мы
восьмы нумар часопіса «Полацак».

Соф'яна Гелая

— рэдактар часопіса.

Устроються чагінів.

Тарасіччя старое на зліве рок.

Баючи як деселів стародзейчі чагад
Першы зруб паславік тут чагавек
Гудзівка узвеј пасіса.

Усі даючи прашнічка і галкі весної,
Камі побоє схісне долоді.

Лідзе неахвотна дорозі над ракою
Сієд даючи прашнічку юх гадоў.

Варзас сонца на весняй рабі,

В прошлому на землю піс.

І стаю са звичайнай чагінай у руці

Ухвільшані амаль что да сієз.
На паверхні сирюбай чагінів старосі,
Что амальна рака на свет.

Баючи адбітак чагінки міной,
Сієд дзіцьбіка, забітог сієд.

Развідністю разоў май ішоў па землі,

Разлівністю з роках сіні,

З дум часоў, як на здичевшти храм узвесі.

З думів саміх сирюбых чагіні.

Баю спекотны узень, над ченем бероз

Царя сохнуда на траве,

Доміг ей, а дзіцячак, что сучу пропіс,

З бешими пукам на сапаке,

Без штаноў, - хадзіц на краівых пагах,

Ей-прасторнік і разную бранів,

На зябінасе племя наводзіц зух,

Да камеў свой чудеснічечы.

Камі б дзівака на сонца вогъ узнесі,

Ей бы мог падаців, что сонца.

З насіходаю болей на нога слупаць

На паверхні вільготных чагін.

І адбітак чагін дзіцячай чагі

У аснову кропасі лёг

Шмат разоў прыходзіці варзас

На краіні лесной парог,

Шмат разоў сіранала землю да руці

І узрасіц на руцік панам,

Але дзіці непаружаног адбітак чагі

На паверхні вільготных чагін.

наша ГЕРЯЯ

Полацкія крывічы

Юры Штыхаў

Крывічы — палаchanе ці полацкія крывічы — насельніцтва, якое адыграла вельмі значную ролю ў старажытнай гісторыі Беларусі ды паклала пачатак нацыі, якая цяпер называецца беларускай. Гэтая этнічная супольнасць першапачатковая ў другой палове першага тысячагодзьдзя нашай эры займала тэрыторыю сучаснай Віцебскай, паўночную частку Менскай і некаторыя суседнія раёны Магілёўскай абласці.

«Першае насельніцтва ў Полацку крывічы» — гаворыцца ў найбольш старажытным летапісу «Аповесці мінулых часоў», а жыхары Полацкай зямлі, моцнай старажытнай дзяржавы ва ўсходній Еўропе, называюцца ў пісьмовых крыніцах «палаchanамі». Згодна тлумачэнню летапісца, назоў «палаchanе» паходзіць ад ракі Палата — правага прытoku Дзвіны. На нашу думку, палаchanе — група плямёнаў, якая вылучылася з крывіцкага аб'яднання з цэнтрам у Полацку, ад якога атрымала першапачаткова сваю назну, а Полацак названы па рацэ Палата, на якой ён быў заснаваны¹. У XI — XII стст. ды ў больш познія часы палаchanамі называлі жыхароў Полацка, або ўсёй Полацкай зямлі дзеля чаго ёсьць шмат прыкладаў.²

Дасыльчыкі ўжо даўно вылучаюць групы крывічоў: полацкіх, смаленскіх, пскоўскіх паводле палітычных прыкмет

— княстваў на чале з іх галоўнымі градамі Полацкам, Смаленскам, Псковам. Першапачатковое ядро полацкіх крывічоў фарміравалася, як сьведчаць археолагічныя дасыльданьні, у водападзеле правых прытокаў Дзвіны (Дрыса, Усьвяча). У далейшым рассяяленне полацкіх крывічоў распаўсюдзілася на ўсё Беларускую Надзвініну й у суседнія раёны Верхняга Падняпроўя.

Надзвычай важнай крыніцай для вывучэння этнічных пытанняў зьяўляюцца старажытныя курганныя могільнікі — «валатоўкі». Паводзя легенд, у курганах пахаваныя волаты, асілкі высокага росту. Такія назвы найболыш распаўсюджаны ў Паўночнай Беларусі і суседніх Пскоўскай, Смаленскай абласцях, усходніяй Латвіі. У 1928 г. М. Касцяпяровіч, на аснове распаўсюджанай анкеты аб «волатах, люцічах і ваўках», вызывае меркаваныне, што з назвай курганоў «валатоўкі» звязанае ўяўленне аб народзе волатаў, продках беларусаў. Польскія этнографы першай паловы XIX ст. лічылі, што «крывічы» ці «крывічане» гэта і ёсьць беларусы. Такая думка пазней неаднаразова выказвалася ў літаратуры. Яна мела сваіх прыхільнікаў, а таксама і ярых крэтыкаў сярод савецкіх гісторыкаў.

Збор звестак аб курганных могільніках Беларускага Надзвіння ў іх археолагічных раскопках праводзілі ў XIX ст. энтузіясты археалёгіі М. Кусыцінскі, К. Гаворскі, А. Семяントоўскі, Е. Раманаў, Ф. Пакроўскі. На Лагойшчыне й у іншых месцах значныя дасыльданьні зрабілі

1. Штыхов Г.В. Древний Полоцк, IX — XIII вв. Мин., 1975. с. 21-26.
2. Белоруссия в эпоху феодализма Т.І. Мин., 1959. с. 57, 59, 61, 64.

заснавальнікі беларускай навуковай археалёгіі браты К. і Я. Тышкевічы графскага паходжаньня.

Найболыш шырокое, мэтанакіраванае і плённае дасьледванье курганоу по-лацкіх і смаленскіх крывічоу правею у 20-я гады беларускі архэолягія А.Ляўданскі, (нарадзіўся ў сялянскай сям'і калія Смалявіч, які з 1922 па 1927 гг. знаходзіўся ў Смаленску, затым пераехаў у Менск, тут працаў у Інстытуце Беларускай Культуры, пазней у рэспубліканскім гістарычным музеі, быў загадчыкам аддзела археалёгіі. Ён згуртаваў калектыв архэолягіяу, які зрабіў вялікі ўклад у вывучэннне старажытнасці Беларусі. У самым росквіце сваёй дзеянасці А.Ляўданскі разам з таленавітмі беларускімі архэолягіямі С.Дубінскім і А.Каваленям быў расстраляны вортганамі НКУСа ў Менску 27 жніўня 1937 года (усе ў адзін дзень і, відаць, у вадным месцы). Гэта быў страшэнны удар па беларускай археолягічнай науцы, ад якога яна не могла ачуніць на працягу цвэрці стагодзьдзя. Праблемай паходжаньня крывічоу-палачан пісціцься больш не займаўся ў Беларусі.

Манаграфія А.Ляўданскага, у якой былі зъмешчаныя ўнікальныя матэрыялы выніку юго археолягічных дасьледаванняў крывічоу-палачан, не выйшла ў сьвет, і адзіны арыштаваны экзэмпляр карктуры, мабыць, назаўсёды зынк у змрочных архівах НКУС. Толькі некаторыя думкі аб гісторыі крывічоу гэтыя волат беларускай археолягічнай науку пасыпей надрукаваць раней у асобных артыкулах, зъмешчаных у трох тамах «Працаў», якія цяпер зъяўляюцца бібліографічнай рэдкасцю і ня страціл дагэтуль свайго навуковага значэння.³

3. Працы археалагічнай камісіі. Мн., 1930, т.2.

А. Ляўданскі адкрыў гарадзішча на рэчцы Палаце, прыйшоў да высновы, што тут у VIII—IX стст. размешчалася першапачатковы ўмацаваны цэнтр Полацка. Вывучаючы курганныя старажытнасці смаленскіх і полацкіх крывічоу, ён разглядаў іх як адно цэлае і лічыў, што важнейшая культурна-этнічныя прыкметы гэтага насельніцтва ў значайнай ступені абумоўленыя славянізацыяй балтаў, про дкаў сучасных літувісаў ды латышоў. Думкі, выказаныя А. Ляўданскім у шэрагу выпадку паміж радкамі кароткіх прац 60 гадоў таму назад у часы панаўніцтва сталінізму, які душыў усялякую думку, што не адпавядала дорматам бальшавіцкага антынавуковага тлумачэння гісторыі народаў, цяпер, у выніку новых широкіх дасьледванняў, бліскуча падтвярджаны.

Фарміраванье полацкіх і смаленскіх крывічоу мае свае асаблівасці і перадумовы. У VIII ст. да н.э.—IX ст. н.э. Беларускае Надзвініе насялялі ўсходнебалцкія плямёны днепрадзіўінскай археолягічнай культуры, асноўнымі помнікамі якіх зъяўляюцца гарадзішчы. Іх упершыню дасьледаваў А. Ляўданскі (Полацак, Віцебск, Старое Сяло). Значная частка сярэдняй і заходняй Беларусі, як Латвіі й усходняй Літвы, у тых старажытных часах была заселена таксама балцкімі плямёнамі культуры штырхавані керамікі, якую адкрылы адначасова А.Ляўданскі і С.Дубінскі.

У V—VIII стст. нашай эры амаль на ўсёй тэрыторыі цэнтральнай і паўночнай Беларусі склалася другая археолягічная культура, вядомая ў науцы як помнікі тыпу «верхняга пласта гарадзішчаў» Банцарапушчыны (пад Менскам) Тушамлі (на Смаленшчыне), Калачына (на Гомельшчыне). Фактычна гэтую культуру адкрыў у 1926 г. на Банцарапушчынскім га-

радзішчы С.Дубінскага.⁴ Цяпер большасць дасьледчыкаў лічаць гэтыя помнікі балцкімі. А.Мітрафаноў пропанаваў тэрмін «банцараўская культура», якую ён упэўнена адносіць да балтамоўных плямёнаў.⁵ Матэрыялы дадзенай культуры, знойдзеныя ў культурным пластыце на многіх гарадзішчах і неўмацаваных паселішчах, у тым ліку ў Палацку, Віцебску, Лукомлі, паселішчы на Менцы. Ёсьць некаторыя дадзенныя, каб лічыць банцараўскую культуру, на наш погляд, балта-славянскай і съзвярджаць, што славяне маюць да яе дачыненія.

Працэс фарміраванняны крывічоў — вынік асыміляцыі прышлымі, відаць з поўдня славянамі мясцовых балцкіх і заходнепінскіх плямёнаў, паступова славянізаваных. Мне давялося дасьледваць пасыль А.Ляўданскага з 1965 г. курганныя могільнікі Палацкіх крывічоў (валатоўкі) ў Віцебскай вобласці агульнім лікам звыш 200 курганоў. У першую чаргу праводзіліся раскопкі курганоў у навакольлі старажытных крывіцкіх гародоў Палацка, Віцебска, Лукомля.⁶

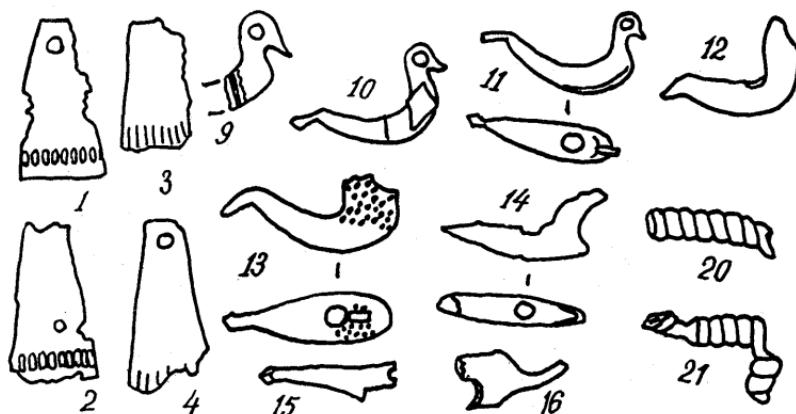
Культурныя могільнікі з трупаспаленнямі ў доўгіх і круглых насыпах і гаршкамі-урнамі банцараўской культуры у — VII стст. выяўлены і дасьледва-

4. Штыхаў Г. Спецпатрыятызм наменклатуры. Сумны лёс Банцараўской гарадзішча. Мастацтва Беларусі. 1989, № 12. б.65-67.
5. Мітрафанов А.Г. Археологические памятники восточных балтов на территории Белоруссии в эпоху железа VII в. до н.э.—IX в. н.э. Из древней истории балтских народов : По данным археологии и антропологии. Рига, 1980.
6. Очерки по археологии Белоруссии, ч. II. Мн., 1972. с. 10-27.

ныя калія в.Янкавічы (урочышчы Атокі і Павалішына) Расонскага раёна і Дарахі на беразе возера Сеніца ў Гарадоцкім раёне. Гэта было нечаканае адкрыццё, бо лічылася, што насельніцтва банцараўской культуры хавала памёршых у безкурганных (грунтовых) могільніках, а да культуры крывічоў-палачан адносяцца пахавананьні ў доўгіх курганах. Стала магчымым меркаваць, што банцараўская культура мае адносіны да пачатковага фарміравання крывічоў, была першай стадыяй у гэтым доўгім працэсе.

Курганы Палацкіх крывічоў VIII-X стст. дасьледваліся калія вёсл Баркі, Глінішча, Рудня, (Палацкі раён), Бяскатаў, Вышадзкі, Смалькі, Дарахі (Гарадоцкі р-н). Часта перапаленыя косьці сабраны ў неглыбокай ямцы, зверху якой звемшчаны перакулены ўверх дном невялікі ляпны ад рукі гаршчок. У некаторых курганах знойдзена значная колькасць пашкоджаных агнём упрыгожанняў, рас паўсюджаных у балтаў, характеристычных таксама да культуры смаленскіх доўгіх курганоў: Бронзавыя трапецыяпадобныя падвескі (мал. 1. 1-4), шыйныя грыўні, бранзалеты, маніста, у якіх чарагующа шклянныя сінія падзеркі з бронзовымі съпіралепадобнымі трубачкамі—пранізкамі (мал. 1. 20, 21) — дэталямі вянкоў, што наслісіся на галаве, касыцнай птушкі (мал. 1. 9-16). Славянскімі рысамі курганоў VIII—X стст. зьяўляеца абрад трупаспалення і наяўнасць ляпных гаршкоў з акруглым плячом у верхній частцы тулава, якое захаванае і ў гаршках, зробленых пазней на гарнчарным крузе.

Курганныя могільнікі VIII—IX стст. адлюстроўваюць другую стадию ці хвалю славянскай каланізацыі ў Беларускім Надзвініні. Але гэтае не прывяло да канчатковай славянізацыі насельніцтва.

Знаходки з раскопок кургануоў крывічоў-палацан

VIII —IX стст. каля в.Баркі Полацкага раёна.

Балцкія элементы ў культуры доўгіх курганоў паўночнай Беларусі, як і на Смаленшчыне, займаюць значнае месца. Фарміраваўшася ў працэсе зъмяшэння славян з мясцовымі балтамі новая этнічна супольнасць, была славянамоўнай

На мяжы X—XI стст. зъяўляюцца круглыя курганы з пахавальным абрадам трупаларажэння, які канчаткова выцесьніў крэмацию. Такіх кругланоў на поўначы Беларусі раскапана археолягамі звыш 800. Для полацкіх крывічоў, як і смаленскіх, у XII — XIII стст. быў харектэрны пэўны тып упрыгожання — бранзалетападобныя драцяныя колыцы з завязанымі канцамі дыямэтрам 5-11 см, якія насілі жанчыны сімэтрычна каля скроняў на павязцы (камплект складае па 3 кальцы на кожнай скроні).

Уздел нашчадкаў смаленска-полацкіх крывічоў у фарміраванні беларускай народнасці ў якасці адного з важных кампанэнтаў пацвярджаюць дадзенныя мовы, генетычна звязанай з крывіцкімі племянінамі гаворкамі.

Вакол Полацка і Смаленска ўзынкі буйны мясцовы смаленска-полацкі дыялект.⁷ Напачатку ён адыграў значную ролю ў яе складаньні.

У выніку славяна-балцкага сінтэзу на тэрыторыі Беларусі акрамя крывічоў-палацан узынкі этнічныя супольнасці дрыгавічоў і радзімічаў, гаворкі якіх былі, відаць, блізкімі да дыялекту смаленска-полацкіх крывічоў. Названыя роднасныя ўсходнеславянскія прабеларускія этнічныя ўтварэнні паступова ў XII—XIII стст. уцігаліся ў працэс фарміраванні беларускай народнасці. У другой палове XIII — пачатку XIV стст. насеяніцтва тэрыторыі Беларусі, асабліва прадстаўнікі вышэйшага правячага слою, прыняло актыўны ўздел у стварэнні Вялікага княства Літоўскага, у складзе якога ў наступныя стагодзьдзі завяршылася яе фарміраванне.

7. Соболевский А. И. Смоленско-полацкий говор в XIII — XIV вв. Русский филологический вестник т. ХУ. Варшава, 1896. № 1.

Полацкае княства ў XI ст.

Сяргей Тарасаў

Геннадзь Грак

Працэс утварэння дзяржавы на землях Усходній Эўропы можна звязаць з працяглым пэрыядам у межах VIII—X стст., калі найбольш буйныя славянскія племянныя аб'яднанні разам з спрадвечнымі насельнікамі гэтай тэрыторыі балтамі, фіна-угорамі, скіфамі-сарматамі ўтвараюць поліэтнічныя саюзы. Менавіта ў гэтыя часы ўзынікаюць буйныя гарады,

якія становяцца цэнтрамі зямель і валасьцей. Адбываецца тэрытарыяльны падзел, утвараюцца першыя княствы: «Держати почаша род их княжэнье в полях, а в деревлях свое, а дреговичи свое, а словени свое в Новгороде, а другое на Полоце иже положане...»¹

Славяне былі ня першымі, хто ішоў такім шляхам, а наадварот, аднімі з апошніх. Так, франкі яшчэ ў III ст. н.э. на землях Галіі стварылі першыя племянныя аб'яднанні, а ў VI ст. перажывалі складаныя і супяречлівія «родавыя мукі» складаныя фэўдалнай дзяржавы. У VI ст. ужо існавалі каралеўствы бургундаў, вестготаў, якія пазней трапілі пад уладу франкаў.² У VIII—IX стст. вылучаюцца буйныя палітычныя цэнтры ў Даніі, Швэцыі, Нарвэгіі. Заснаваныне Польскай дзяржавы можна аднесыці да 60-х гадоў X ст., калі прадстаўнік дынастыі Пясты — Мешку Мечыславу ўдалося замацавацца ў Вялікапольшчы і г.д.

На агульнаэўрапейскім фоне будучы разумелыя этапы фарміравання асобных дзяржаўных утварэнняў на тэрыторыі Усходніх Еўроп. Ужо ў пачатку «Апавесіці мінулы часоў» згадваюцца найбольш буйныя і значныя этнатэрытарыяльныя аб'яднанні славян: паляне, драўляне, крывичы, палаchanе. Артыкулы другіх палавы IX ст. называюць і буйныя гарадзкія цэнтры гэтых плямён: Кіеў, Ноўгарад, Полацак, Смаленск і інш. Калі Рурык раздаваў сваім «мужемъ» гарады ў 862 г., то летапісец сумленна канста-

1. Поветы Древней Руси. Л., 1983. С. 25.

2. Савукова В.Д. Григорий Турский и его сочинение. Турский Григорий. История Франков. М., 1987. с. 321.

тую факт існаваньня гарадоў да «прызванаў варагаў», і тое, што ў гэтых гарадах было сваё этнічна вызначанае насельніцтва: «....а первыя насељніцы в Новыгород слоўне, въ Полотъски кривичи, в Ростове мера, въ Бѣло-озерь весь, въ Муроме мурома». ³

Безумоўна, што землі і гарады ў той час ужо мелі сваіх князёў. Напрыклад, радзімічы, якія зьявіліся амаль адначасова з кривичамі, атрымалі сваю назуву ад імя князя Радзіма. Такім чынам, у сярэдзіне IX ст. на тэрыторыі Усходній Эўропы меліся ня проста буйныя саюзы плямёнаў са сваімі цэнтрамі-гарадамі, але зародкі будучай дзяржаўнасці. Менавіта гэты незавершаны працэс утворэння дзяржаваў імкнуўся скарыстацца Рурык, калі раздаваў гарады сваім васалам-варагам. Відаць, у дадзеным выпадку гэта было спрабай стварыць няпроста паўночную дзяржаву на чале з Ноўгарадам, але далучыць Ноўгародзка-Полацка-Смаленскія землі да балцка-скандынаўскага рэгіёну, які ў той час ужо сфарміраваўся. Апошні знаходзіўся на парадак вышэй у палітыка-еканомічным разьвіцці.

Гэтае аб'яднанье не ўлічвала аднак дынамікі разьвіцця асобных зямель, што было закладзана яшчэ на ўзоруні племенных аб'яднаньняў. Аб гэтым съведчыць той факт, што ў канцы X ст. летапіс прыгадвае полацкага князя Рагвалода, які палітычна ўжо ніяк не быў звязаны з Ноўгарадам. Гэты князь «держаще и владеюще и княжащю Полотъскую землю» не залежаў ні палітычна, ні эканомічна ня толькі ад Ноўгарада, але і ад Кіева. Калі ўлічваць, што ў часы Рагвалода Ноўгарад не падпрадкоўваўся Кіеву, то стане зразумела, што Полацкая зямля была незалежна палітыка-адмі-

ністратыўнаю адзінкаю, а г. зн. дзяржаўа ў стане першапачатковага разьвіцця. Сведчаньнем прызнаньня гэтай дзяржавы з боку Ноўгарада і Кіева могуць быць падзеі, занатаваныя летапісам пад 980 г. — сватаныне да полацкай князёўны Рагнеды Яраполка кіеўскага й Уладзіміра наўгародзкага. Барацьба за прыярытэт і саюз з Полацкам прывяла ледзь не да поўнага вынішчэння полацкай княжацкай дынастыі і часовай страты Полацкам палітычнай незалежнасці.

Аналіз далейшых падзеяў на Полацчыне — аднаўленне самастойнай княжацкай дынастыі ў пачатку XI ст., незалежная палітыка супроцьстаяння Кіеву XI — XII стст. — дазваляе меркаваць, што падпрадкаваныне Полацка імперыі Уладзіміра Святаславіча было фармальным, без глыбокіх эканамічных і палітычных падставаў. Інакш Полацкая зямля была-бы ня ў стане так хутка адрадзіць у другім пакаленні князёў палітыку дзяржаўнай незалежнасці. Уласна кажучы, з князя Брачыслава Ізяславіча полацкага пачынаецца працяглага барацьбы Полацка за права на самастойнае існаванье.

Унук Уладзіміра і Рагнеды князь Брачыславаў полацкі (1001—1044) настолькі трывала аছуваў сябе на полацкім вялікакняжацкім стале, што змог упэўнена выступіць супроты кіеўскіх цэнтрысцкіх памікненій. З 1015 па 1020 гг., на думку некаторых кіеўскіх дасьледчыкаў, Брачыславаў Ізяславіч разам з сваім дзядзькам Яраславам Мудрым былі супрапоцілемі ўсіх зямель Кіеўскай Русі⁴. Сваю ўладу дуўмвірат ажыццяўляў праз пасрэдніка і так званыя «двары», самі ж князі знаходзіліся ў Полацку і

4. Ставіцкій В.І. Польскія князія в системе организаціі власти над Рускай землём в XI в. 1125-летніе Полацка. Полоцк, 1987, с. 57-58.

3. Повесті Древней Руси.Л., 1983 с. 31

Ноўгарадзе. Для гэтага былі палітычныя і генэлягічныя абгрунтаваныні, бо Брачыслаў быў нашчадкам старэйшага сына Уладзіміра і Рагнеды, а Яраслаў — другім сынам ад гэтага шлюбу. Аднак не абыходзіліся і бяз спрэчак паміж самімі супрападельцамі. Пра адну зь іх яскрава апавядзе скандынаўская «Сага аб Эйдумундзе»⁵. Вынікам аднаго з канфліктаў стала перадача ва ўладаньне Полацка гарадоу Віцебска й Усьця. З часам парытэт улады быў парушаны Яраславам, які захапіў у свае рукі Кіеў і Кіеўскую зямлю. Праўда, гэта не выклікала значнага пярэчання з боку полацкага князя. Брачыслаў, відаць, лічыў дастатковай для сябе тэрыторыі спрадвечных полацкага-крывіцкіх земель.

Такім чынам, у першай палове XI ст. назіраўся ня толькі працэс узмацнення дзяржаўнасці Полацкай зямлі, але ўсталявання яе ў поўных геаграфічных межах, куды ўваходзілі новыя эканамічныя рэгіёны. Гэта было-б немагчыма без поўных унутраных сацыяльна-эканамічных зрухаў. Што сабою ўяўлялі гэтыя зрухі, могуць адказаць архэолягічныя матэрыялы, і ў першую чаргу дасьледваныя гарадоу Полацкай зямлі. Наўбільш малаўнічую карціну даюць архэолягічныя матэрыялы сярэдзіны — другой трэці XI ст. Так, адбываецца рэзкае павелічэнне тэрыторыі старажытных гарадоў, часам звязанае зь перанясеннем умацаваных дзядзінцаў. На пачатак — сярэдзіну XI ст. прыпадае перанясенне дзядзінца Полацка і павелічэнне яго памераў у 10 разоў, у 5 разоў павялічваючы памеры рамесна-гандлёвага пасаду горада. З канца X ст. актыўна пачынае разрастасцца Віцебск,

зьяўляеца пасад на правым беразе Віцьбы⁶. Тое-ж адбываецца ў Лукамлі, дзе з XI ст. узьнікае яшчэ адзін пасад на левым беразе Лукомкі⁷. У XI ст. у якасці ці парубежнага горада Полацкай зямлі заснаваны Браслаў⁸. Да XI ст. адносіцца ўтварэнне ўмацаваных гарадоў Кукеінаса і Герцыкі на месцы старажытных гарадзішчаў. Аб політнічнасці насельніцтва гэтых гарадоў сведчыць зъмешаны балта-славянскі інвэнтар. Але тое, што ў пачатку XIII ст. у гэтых гарадах правілі полацкія князі, гаворыць аб беззмоўным падпарадкаванні гарадоў полацкай княжацкай уладзе⁹. Нарэшце, у XI ст. паўстает ўмацаване паселішча — Менск-на-Свіслачы або, як лічачы некало дасьледчыкі, летапісны г.Няміза. Менск ў вытоках р. Менкі (басейн Пцічы) у XI ст. перажывае пэрыяд свайго найбольшага ўздыму, плошча яго дзядзінца і пасадаў складае ня менш за 30 га¹⁰.

Новага, больш высокага ўзроўню дасягнула рамесьніцкая вытворчасць, нягледзячы на тое, што рамяство цалкам яшчэ не падзялілася. У гэты час узъніклі новыя галіны вытворчасці. З пачаткам занядобу балтыйскай эканамічнай систэмы ранняга сярэднявечча ў XI ст.¹¹, гандлёвыя связи Полацкай зямлі ўсё больш пачалі арыентавацца на паўднёва-усходнюю і заходнюю землі. Можна меркаваць, што на гэтым этапе ў асноўным

6. Штыхов Г.В. Города Полоцкой земли. Мн., 1978. с 41.
7. Там жа. с.53.
8. Там жа. с. 58.
9. Там жа. с. 59-62.
10. Там жа. с 66.
11. Херман И. Славяне и норманы в ранней истории балтийского региона. Славяне и скандинавы М., 1986 с.128,

завяршыўся працэс славяна-балцкай асы-міляцы ў межах першапачатковага рась-сялення крывічоў і дрыгавічоў. Гэта зьяўляецца неабходнай умовай для ўзынікнення Палацкай зямлі. Апошняя, безумоўна, спрыяла выраўноўванню як сацыяльнай, так і культурнай структуры дзяржавы. Гэтая тэза часцей за ёсё вы-падае з-пад увагі дасьледчыкаў, хаця нельга не здзяўжыць, што дзяржаўна-тэртытарыяльнае і палітычнае адзінства падразумівае калі не аднолькавасць, то блізкасць і падабенства ідэялёгіі і съветапогляду жыхароў. Калі пагадзіца зь меркаваннем В.Сядова, аб tym, што да пачатку XIII ст. хрысьціянства ня стала дамінуючай рэлігіяй на паўночна-заходніх землях Кіеўскай Русі (г.зн. Полячыне)¹², то траба признаць, што паганства як съветапогляд не падзяляла, а аб'ядноўала балцкае і славянскае на-сельніцтва гэтых зямель. У аснове паган-ства ляжаць адныя і тыя-ж зьявы пры-роды, якія могуць адрознівацца па форме, але не па зместу. Павольная хрысьціянізацыя Палацкай зямлі толькі спрыяла дзяржаўнаму ўсталяванню.

Такім чынам, да сэрэдзіны XI ст. у нетрах Палацкай дзяржавы накапіліся магутныя ўнутраныя рэсурсы, якія дава-лі падставу для яе далейшага самастоі-нага раззвіцця, абароны уласных інтарэ-саў, адстойвання незалежнасці. Усё гэта надзвычай яскрава прадвілася ў другой палове XI — пачатку XII ст., у часы дзейнасці палацкага князя Ўся-слава Брачыславіча (1044—1101).

Дзейнасць гэтага князя заўсёды выклікала ў гісторыку супяречлівия ацэнкі. І сапраўды, можна бачыць у ім

12. Седов В.В. Распространение христианства в Древней Руси по археологическим материалам. Археология и история Пскова и Псковской земли. Псков, 1988. с.126-128.

сэпаратыста і драпежніка, калі глядзець на яго з боку адзінадзяржаўя Кіеўскай Русі, імкнення Палацка зламаць уста-ляваную сацыяльна-еканамічную систэ-му гэтай дзяржавы, захапіць сабе новыя землі. Але адносіны паміж асобай і гра-мадztвам больш складаныя, каб бачыць за гістарычнымі падзеламі волю аднаго або некалькі чалавек. Той-жэ Ўсяслаў ня змог бы ўсё жыццё пратрымацца на вялікакняжацкім палацкім стале, калі-бы яго не падтрымлівалі ўласна палачане, а праз іх — жыхары ўсёй Палацкай зямлі. Гэта съведчыць аб tym, што князь як дзяржаўны дзеяч цалкам адпавядаў ін-тарэсам княства-землі. Што-ж да шмат-лікіх паходаў паміж 1065 і 1078 гг., то яшчэ у XIX ст. В.Данілевіч слушна заў-важыў нязначнасць гэтага 13-гадовага пэрыяду ў параўнанні з усім часам па-наванняня Ўсяслава на палацкім стале.¹³

Як-жэ ўспрымалася Палацкая зямля на чале з Ўсяславам тагачасным гра-мадztвам? Як яна выглядала на агульна-палітычным і эканамічным фоне ўсход-ний Эўропы? Наўбольшую інфармацыю нам даюць летапісныя артыкулы канца 60-х—70-х гг. XI ст.

Пасля бітвы на Нямізе 3 сакавіка 1067 г. і перамоў пад Воршаю, Ўсяслаў апынуўся вязнем у кіеўскім порубе-турме. У выніку паўстання 15 верасня 1068 г. ён быў вызвалены й абвешчаны вялікім князем кіеўскім. У наступным годзе князь па уласнай волі, як съвед-чыц «Слова пра паход Ігара» — «обеси-ся сине мgle» — вяртаецца ў Палацак. Гэтыя 3 гады, якія высока ўзынешлі Ўся-слава, паставілі яго ў цэнтр увагі ўсёй Усходній ды і некаторай часткі Заход-най Эўропы.

13. Данилевич В.Е. Очерк истории Палацкой земли до конца XІ столе-тия. Киев, 1896. с.70.

У час кіеўскіх падзеяй 1068—1069 полацкі князь атрымлівае ня толькі магутную падтрымку з боку палачан, якія жылі на Брачыслававым двары ў Кіеве, але й ад кіеўскага духавенства. На баку Ўсяслава акты́на выступае Антоній, ігумен Пячэрскага манастыра. Разлад Антонія з выгнаным кіеўскім князем Ізяславам Яраславічам пачаўся яшчэ ў 1060 г. Гэта скончылася тым, што Антоній склаў зь сябе сан ігумена і ўцёк зь Кіева ў 1069 г. Безумоўна, на баку Ўсяслава выступіў і Нікан—вучань Антонія, ігумен Кіева-Пячэрскага манастыра з 1075 г., адзін з аўтараў летапіснага зводу «Аповесьць мінульых часоў». У 1069 г. Нікан уцякае з манастыра, ратуючыся ад Ізяслава¹⁴. Треба адзначыць, што абвода манахі ў розныя часы хаваючы ў Чарнігаве, спачатку ў князя Святаслава, а пасля ў Усевалада Яраславічаў, родных братоў Ізяслава кіеўскага. Гэта съведчыць аб tym, што былога адзінства па між князямі-трыумвірамі ўжо не было. Нездарма ў парушэнны крыжацалаўня пад Ворشاу вінаваті менавіта Ізяслава. Усяслаў tym часам набыў арэол пакутніка і змагара за веру. Магчыма, таму, адчуваючы і сваю частку віны ў паланенны Ўсяслава, Святаслав і Усевалад прыхільна адносяцца да манахаў, якія падтрымліваюць полацкага князя.

Акрамя царкоўнай апазыцыі, цэнтраполізаванай кіеўскай уладзе началяе зь Ізяславам Яраславічам, існавала апазыцыя княжацкая. Б. Грэкаў адзначаў: «Цэнтр недоволюных Кіевом князей сосредоточіўся в Тмутаракані»¹⁵. Да гэтага часу

няма тлумачэнья месца ў «Слове пра паход Ivara», якое мае дачыненне да Ўсяслава Полацкага: «Изь Киева доринскаше до куръ Тмутороканя». А між тым, Тмутараканская старонка гісторыі другой паловы XI ст. як цікавая, так і забытая.

Да 1054 г. у Тмутаракані правіць князь Мсыцілаў Уладзіміравіч — сын Рагнеды. Пасля ўлада пераходзіць да яго брата Святаслава, які сам, прауда, у горадзе не сядзіць. Як адзначаў Б. Грэкаў, у той час, пакуль Ізяслаў кіеўскі здраджваў інтэрэсы сваёй зямлі, шукаў дапамогі ў Заходній Эўропе, асобныя княствы пасыпелі настолькі ўзмацніцца, што акты́на началі імкнунца да вызвалення 3-пад улады Кіева. Гэтае агульнае імкненне падштурхала іх да пэўнай палітычнай кансалідациі.

У 1064 г. у Тмутаракань уцякае Расьціслаў Уладзіміравіч наўгародзкі, унук Яраслава Мудрага¹⁶. Гэты князь адмовіўся падпрадкавацца братам-трыумвірам і, падтрыманы наўгародцамі, пайшоў у Тмутаракань разам з войскам. Адсюль ён выганяе сына Святаславава Глеба і пачынае княжыць. Расьціслаў праводзіць вельмі актыўную, незалежную палітыку, але раптоўна памірае ў 1067 г. атручаны¹⁷. Расьціслаў загінуў роўна за месяц да бітвы Яраславічай з Ўсяславам полацкім на Нямізе. Складаецца ўражанне, што Яраславічы задумалі яго пазбавіцца, як небясьпечанага суседа на поўдні і магчымага саюзніка Ўсяслава. Ненадоўга ў Тмутаракань вяртаецца Глеб Святаславіч, якога бацька з дзядзькамі праз некаторы час пераводзіць на наўгародзкі стол. На яго месца прыйшоў

1986, С. 43.

16. Греков Б.Д. Киевская Русь. Л., 1953. с.496.

17. ПСРЛ, т. 1. Л., 1926. с.163.

правіць Раман Святаславіч. У 1078 г. да Рамана бяжыць брат Алег Святаславіч, якому замест спадчыннай Чарнігаўскай вотчыны дзядзькі прапанавалі Мурама-Разанскую зямлю. У падобном становішчы апінуўся і смаленскі князь Барыс — сын Вячаслава Яраславіча, чью вотчыну заняў гвалтам Уладзімір Манамах. Барыс таксама бяжыць у Тмутараакань у 1078 г. У тым-же годзе Алег і Барыс наялі ў дапамогу палацевскае войска і разబілі князія Ўсевалада на р.Сожыцы 25 жніўня. Але ўжо з каstryчніка 1078 г. браты былі разъбіты Ізяславам кіеўскім і Ўсеваладам на Няжацінай Ніве. Тут загінулі Барыс і Ізяслав. Спадчынны стол Алега Святаславіча, па мянушы «Гарыславіч» займае сын Усевалада Уладзімір Манамах.

Дачыненьне сварак паўднёварускіх князёў у адносінах да Полацка, на першы погляд, выклікаюць сумненіні. Але варта супастаўіць некаторыя лічбы і факты. У 1064 г. з Ноўгарада ўякія Расціслія Уладзіміравіч, а ў 1065 г. Усяслаў Полацкі «ратъ почаль» і робіць першае нападзеніне на Пскоў, які належыць да Наўгародзкай зямлі. У 1066-1067 гг. Глеб Святаславіч княжыць у Ноўгараадзе, але праз бацьку, шляхам съмерці Расціслава, дамагаецца Тмутараакані. У 1066 г. Усяслаў бярэ Ноўгарарад, а ў 1067 г. летапіс адзначае, што Глеб наўгародзкі зноў у Тмутараакані. Гэта вельмі падобна на тое, што Усяслаў выгнаў Глеба з Ноўгарада. Абураныя такімі паводзінамі Усяслава або загадзя заплнянаваўшы, «Яраславичи же трие... совокупивше вои, идоща на Всеслава» у 1067 г. Канец 1067 — пачатак 1068 гг. Усяслаў, князь кіеўскі, адпаведна «Слову пра паход Ігара» сягае да Тмутараакані і назад. Згодна надпісу на Тмутарааканскім камені, у сънечні 1067—студзені 1068 гг. князь Глеб мерыў Керчан-

скі праліў¹⁸. А ў 1068-1070 гг. ён ужо ў Ноўгараадзе. Узынікае пытаныне аб тым, ці не паспрыяў гэтаму пераезду Усяслаў Полацкі. Дарэчы, у гэтыя-ж часы 1061—1074 каля Тмутараакані жыву ў заснаваным ім манастыры Нікан¹⁹. Паслья непрацяглага выгнанія Усяслаў вяртае сабе ў 1071 г. Полацак, выгнаўшы адтуль Святаполка — сына Ізяслава кіеўскага.

Наступае перыяд 6-гадовага зацішша. Аднак у 1077 г па незразумелых прычынах у Тмутараакані пачынае княжыць Раман Святаславіч. Да яго адразу-ж зъбіраюцца незадаволенія сваім лё сам малодшыя князі. Тым часам Усяслаў Полацкі, быццам апярэджваючы падзеі, рабіць няўдалае нападзеніне на Ноўгараад у 1077 г. У падтрымку Глеба на Полацак ідзе Уладзімір Манамах з бацькам. Але падзеі наступнага 1078 г. паміж трохкунтнікам Кіеў-Полацак-Тмутараакань быццам-бы разыграны на нотах. Алег і Барыс у канцы лета авалодаюць Чарнігавам, Усяслаў хутчэй за ўсё восенню нападае на Смаленск. Пагроза Кіеву наўходзіць з двух бакоў. У тую-ж восеньню адбываецца бітва на Няжацінай Ніве.

Ёсьць падставы меркаваць, што гэта бітва і нападзеніне Усяслава на Смаленск адбіліся амаль адначасова, бо ў абудоў выпадках супроты Тмутарааканскіх князёў выступаў сын Усевалада — Уладзімір Манамах. Але пад Смаленск ён не пасльеў, нават «о двое ко-ни». Пасльешніць можа тлумачыцца тым, што Манамах імкнуўся адплаціць Усяславу за напад на свой стольны горад адразу паслья перамогі на Няжацінай Ніве, але давялося задаволіцца толькі спаленымі полацкімі прадмесцямі.

18. ПСРЛ. т.1., Л., 1926. с.166.

19. Медыцэва А.А. Тмутарааканский камень. М., 1979. с.14.

Такім чынам, маеца ня толькі факт імкнення асобных князёў на свае спадчыныя княжаньні, але і ўзгодненнасьць іх дзеяньняў супроть цэнтрысцкіх кіеўскіх памкненняў. Арганізатарам падобнага супротыстаяння Кіеву мог быць толькі Полацак у асобе князя Ўсяслава Брачыславіча. Строга аўяднца у адзіную дзяржаву ўсю ўсходнюю Еўропу яшчэ ў часы Алега, Святаслава й Уладзіміра скончылася безынікова. Усходнеславянскія княсты ўсяляк імкнуліся да самастойнасьці, на першы погляд, не лепшым чынам—праз міжусобіцы. Але паходы Ўсяслава з паўднёварускімі князямі, асабліва ў 70-я гады XI ст., былі адказам на актыўную захопніцкую палітыку Яраславічаў і Уладзіміра Ўсеваладавіча Манамаха. Апошні, як яго прашчур Святаслаў, абышоў узбронімі паходамі ўсю ўсходнеславянскія землі. Калі разглядаць, што аўяднаўчая, а па сутнасьці захопніцкая палітыка Кіева канца XI ст. садзейнічала ўзмацненню Кіеўскай Русі і была прагрэсывай зьяўтай, то чаму яна, не пасыпеўши развярнутца, скончылася ў хуткім часе зъездамі ў Любечы (1097г), Віцічаве (1100) і на Долабскім возеры (1103). Трэба заўважыць, што ні на адным зъездаў не прысутнічалі полацкія князі. Ім не было чаго дзяліць, бо яны моцна трымалі ў руках тое, што ім належала.

X ст. — час нараджэння Полацкай зямлі як адзінай дзяржавы. XI ст. — час яе станаўлення, адстойвання незалежнасьці, усталівання на толькі зынешніх, але і унутраных сацыяльна-еканамічных і культурных сувязяў. Але менавіта яны сталі падмуркамі на шляху сталення беларускай дзяржаўнасьці. Яны сталі прадумоваю таго, што ў XII—XIII стст. Полацкая зямля пасыпахова адстойвае межы, расквітае ў ёй надзвычай багатая духоўная культура. Яна цвяроза суад-

носіць свае інтарэсы з інтарэсамі ўсёй Усходняй Эўропы і таму агульнымі намаганнямі зь іншымі землямі адбівае напады крыжакоў і татар.

У канцы XIII—XIV стст. Полацкая зямля ўступае ў мірнае пагадненне з маладою літоўскаю дзяржаваю, што зарадзілася на заходзе ад Менскага княства. Палачане, блізкія літоўцам па крыві, але вышэйшыя па культурным развіцці, шчодра дзеляцца зь імі сваімі здабыткамі. Вялікае княства —выключны ў гісторыі прыклад таго, як у межах адной дзяржавы фарміруюцца некалькі самастойных і паўнапраўных этнасаў. Яны пераймаюць адзін у аднаго лепшыя здабыткі гістарычнага развіцця, але групу юца вакол Старожытнабеларускай дзяржавы, як найбольш вопытнай, культурнай развязтай, зь яе распрацаванымі законамі, палітычнымі ладам, эканомікай, гандлем, моваю. Усё гэта было-б немагчыма без закладзеных ў X—XI стст. падмуркаў самастойнасьці -Полацкай зямлі.

Геннадзь Грак

Аб іконе Багамацеры Эфескай у старажытным Полацку

Васіль Пуцко

Вось ужо другое стагодзьдзе зь легкай рукі І. Сахарава¹ існуе думка, што ікона Багамацері Адзігітры з Карсунска-Багародзіцкага храма ў Торапце ідэтычна той, што да 1239 г. знаходзілася ў Полацку. Гэтая думка жыве, нягледзячы на тое, што ужо Н. Кандакоў лічыў торапецкую ікону працай расейскага майстра XIII—XIV стст², а В.Лаурына даказала прыналежнасць гэтага твора да помнікаў пскоўскай іканапісі першай паловы XIV ст.³ Дастаткова кароткага знаёмства, каб заўважыць палеалёгускія рысы стыля іконы з Торапца, перш за ёсё ў малюнку і у пропорцыях. У бізантыйскай іконе, якая была напісаная да 1173 г., яны немажлівы.

Па паданню, ікону з горада Эфеса ў Малай Азіі, напісаную евангелістам Лукой, прэпадобная Еўфрасінья Полацкая атрымала ў дар ад бізантыйскага імп'ратора Мануіла I Комніна (1143—1180) і канстантынопальскага патрыярха Луکі Хрысоверга (1157—1170). Такім чынам, гэта могло адбыцца да 1173 г., часу паломніцтва полацкай ігуменіні, пасля якога ёй не суджана было вярнуцца ў свой манастыр. Пабудова Спасаўскай

царкви Еўфрасінъінскага манастыра ў Полацку можна аднесыці да 1150 г.⁴ Царква праз некаторы час была ўпрыгожана фрэскамі, якія датуюцца сярэдзінай XII ст⁵. Сярод роспісаў асаблівае месца займае выява Багародзіцы ў маленьні, якая зымешчаная ў ніжній частцы ўсходній сцэні, у апсыдзе ахвярніка. Як вядома, гэта не зусім традыцыйны сюжэт для дадзенай часткі сцэнапісаў, і для яго ўключэння ў агульную схэму патрабуваща некаторыя прычыны. Жывапіс захаваўся даволі дрэнна, але пазнаць іканаграфічны тып Багародзіцы можліва. На сцяне намаляваны вядомы і шанаваны абрэз. Але які?

Такая-ж выява упрыгожвае с্বінцоўую актавую пятатку, знойдзеную пры археолягічных раскопках у Полацку, у 1962 г. Як лічаць спэцыялісты, яна належыла княгінے, якая магла быць дачкою або жонкай нейкага князя з хрысьціянскім імем Mihail⁶. Калі ўлічваць эмблемныя харектар гэтай выявы, якая прастаўляеца ў спалучэнні з фігурай архангела Mihaila, то яе залежнасць ад агульнай з полацкай фрэскай іканагра-

- Сахаров И. Исследования о русском иконописании, кн. 2: Школы русского иконописания. — С.-Петербург, 1849, с. 13. 23 № 5.
- Кондаков Н.П. Иконография Богоматери, т. П.—Петроград, 1915, с.222.
- Лаурина В.К. Новые атрибуции произведений псковской иконописи. — Памятники культуры, Новые открытия, 1989, —М., 1990, с. 187-188.

- Раппопорт П.А. Русская архитектура X—XIII вв. Каталог памятников, —Л., 1982, с. 96-98 №167.
- Гісotрыя беларусакага мастацтва ў 6 тамах, т.1.—Мн., 1987, с.77-84.
- Штыхай Г.В. Печать XII в. из Полоцка. — Советская археология, 1956, № 3, с. 242-244; Янин В.Л.Актовые печати Древней Руси X-XV вв., т. 1. — М., 1970 .с.118, 210 (№222), 232, таб. 20, 63.

фічнай крыніцы стане відавочнай. На манастырскіх пячатках звычайна адлюстраввалі вобраз сьвятога або евангельскую падзею, якім прысьвячаўся манастырскі храм. Гэтую заканамернасць у падборцы сожэтаў, між іншым, пацверджвае і пячатка ігуменіі Еўфрасініі Палацкай, на якой Прэбражэннне спалучаецца з выявай сьв. Еўфрасініі (Эгіпецкай з У ст., памяць 15/28 лютага).⁷ Мажліва, што разам з асабістай пячаткай вядомай полацкай ігуменіі ўжывалася і пячатка манастыра, асабілівасць яе съмерці ў 1173 г. Па тыпалёгіі полацкай знаходка 1962 г. родасная княжацкім булам XII — пач. XIII ст.

Багамацер Эфеская;

Іканаграфічны тып Багамацеры, які зъмешчаны у ахвярніку Спаскай царквы Еўфрасініеўскага манастыра і на полацкай пячатцы, вызначаецца як Агіасарытыса або Халкапратыйская. Адным з хараکтэрных прызнакаў зъяўляеца пала жэнъне фігуры Багамацеры, якая стаіць бокам або ў трохчацьвертым павароце, у

той час, як яе твар зъвернуты да гледача.

Халкапратыйскі храм у Канстантынопалі, зь якім звязанае шанаванье Агіасарытысы, належаў да найбольш вядомых у бізантыйскай сталіцы. У ім захоўвалася адзіннадцаты пояс Багамацеры. Гэта і стала прычынай для ўстанаўлення царскіх хрыстыхных працсій і багамольных выездаў.

Але, як вядома, рэліквіі Багамацеры з IX ст. знаходзіліся таксама ў Влахернах, дзе таксама быў зроблены придзел, які называўся съв. Ракаю. Халкапратыйская Багамацер на фрэсках, звычайна, зъвернута направа⁸.

Арх. Міхаіл. Пячатка Еўфрасініеўскага манастыра, знойдзеная ў 1962 г.

Аналягічна адлюстраванню на фрэсцы, бізантыйскія майстры даюць яе вобраз на многіх іконах. Тым німеньш, тут асабліва важна адзначаць тоеснасць у адносінах да расейскай іконы сярэдзіны ХІІІ ст., якая паходзіць з Қаргопала,

7. Там жа. с. 231, 234 (№121а), т. 32, 75.

8. Пуцко В.Ікона Богоматері Агіосоритиссы. — Зборнік Народног музея, кн. III. Београд, 1975, с.354-362.

менавіта таму, што на ёй быў надпіс: «Положение ризи съвятых Богородицы во Влахерне»⁹.

Палажэнные рызы съв. Багародзіцы, Влахерна. Ікона з сабору у Карагаполі.

Такім чынам, полацкая фрэска на гадвае аб усім, што звязана з Влахернамі. Сейняня нельга сумнівацца ў tym, што съпіс влахернскай іконы быў вядомы ў старажытным Кіеве як абрэз Багародзіцы Дзесяціннай. Такі-ж назоў меў і знакамітага храма, у якім ён знаходзіўся. Вядома таксама і тое, што гэта была старадаўняня выява Пакрова.¹⁰ Арыгінал Дзесяціннай іконы не захаваўся, але аб

іканаграфіі можна меркаваць, дзякуючы рэпрадукцыі на бронзавых крыжах-энколпіёнах канца XII ст¹¹.

Багародзіца Дзесяцінная. Крыж-энкалпіён. Кіеў.

Съпісам яе, хутчэй за усё пачатку XII ст., служыць вядомая ікона Багамацеры Багалюбскай, мажліва звязаная з княжацкага Вышгарада разам з іконай Багамацеры Уладзімірскай. У ХУ—ХҮІ стст. ужо на маскоўскай глебе зьяўляючыя шматфігурныя кампазыцыі, якія прастаўлялі тых, хто маліўся Багамацеры Агіасарытысе: съвятых, князёў і манахаў. Іх прынята разглядаць як мадыфікацыю старажытнай іканапіснай схэмы¹².

-
9. Жывопись Вологодских земель XIУ — ХҮІІІ веков. Каталог выставки. М., 1976, № 52
 10. Пузко В. «Богородица Десятинная» и ранняя иконография Покрова, в кн.; Festschrift fur F. von Lilienfeld sum. 65. Geburtstag.- Erlangen, 1981, s.355-373.

11. Пузко В.Киевский крест-энколпин с Княжей горы,—Slavia Antigua, t. XXXI. - Poznan, 1988, s.209-225.

12. Грабар А.Н. Заметка о методе оживления традиций иконописи в русской живописи ХУ—ХҮІ веков.—Труды от-

Ікона Багамацеры Багалюбской. Уладзімір.

У жыції прэпадобнай Еўфрасінны Палацкай сказана аб тым, што яна у сілу родасных сувязей з бізантыйскім царскім домам зьвярнулася да імпратара Мануила з просьбай даць у храм, заставанай ею абіцелі, адну з трох іконаў Багамацеры, якія па паданью былі напісаныя Лукой. Са згодай Мануила, канстантынопальскі патрыярх Лука Хрызoverg прыслалі менавіта туго ікону, якая заходзілася ў Эфесе. Пакольку бізантыйскай іканаграфіі застаецца не вядомы вобраз Багамацеры Эфескай, то можна прыпусціць, што размова ідзе або аб іконе, паходжаныне якой звязана з Эфесам, або або сэпісе рэальна існаваўшай іконы Багамацеры Эдэскай, сэпіс якой адносіцца да IX — XI стст. і скла-

дела древнерусской литературы, т. XXXI.—Ленінград, 1981. с .290-291.

дае галоўную сьвятыню царквы сьв. Алексея ў Рыме. Па паданью, менавіта ёй пакланяўся Алексей, чалавек Божы, у час свайго знаходжанья ў Эдэсе. Па сваёй іканаграфіі ёй блізка рымская багородычна ікона канца XIII ст. у царкве Сант Марыя дэль Разар্বе¹³. Абедзьве назвы твора адлюстроўваюць Багамацер у іканаграфічным тыпе Агіасарытысы. Калі менавіта падобная ікона была даслана з Канстантынополя ў Палац прэпадобнай Еўфрасінны, то гэта здарылася пасля 1157 г., яшчэ да выканання росыпіса ў манастырскага храма. Сумнявацца ў тым, думаеца, няма падставаў.

Няцяжка заўважыць, што падобныя іконы Багамацеры не былі широка распаўсюджаныя на Русі, аб чым можна меркаваць па рэпрадукцыі ў каменных абразках, на фоне якіх адзначаюцца толькі два мініятурныя рэльефа. На адным з іх, знайдзеным на Тэліжанецкам гарадзішчы, адлюстравана Багамацер Агіасарытыса зь сьв.Мікалаем. На другім, які паходзіць з замчышча ў Менску, Багамацер у тым-же іканаграфічным тыпе прадстаўлена пагрудна, а на абаротнай старане абрэзка выява апостала Пятра¹⁴. Абодва творы пластыкі XII—XIII стст. паходзіць з аднаго рэгіёну. Таго-ж часу аналагічная ікона з выявай Багародзіцы ў маленіні вядомы бізантыйскай традыцыі, аб чым съведчыць, у прыватнасці, твор у манастыры сьв. Кацярыны на Сінай¹⁵.

13. Wright D. The earliest icons in Rome. — Art magazine, vol. 38, #1 New York, 1963. p.24-31.

14. Николаева Т.В. Древнерусская мелкая пластика из Камня. XI—ХУ вв. — Москва, 1983, №№ 359, 357. с. 144, таб. 64,63.

15. Weitsmann K. Icon painting in the Cru-

Ікона Багамацеры Агіасарытысы. Сінай.

Звяртаемся да выявы на полацкай пячаткі. Трэба нагадаць, што менавіта дзякуючы дадзеным сфрагістычных крыніцаў, (нават пазынейшай (1450) стала мажлівым адрадзіць іканографічную схему іконы Багамацеры Агіасарытысы, прывезенай прэпадобным Антоніем з Рыму ў наўгародzkі манастырь, заснаваны ім у 1106 г.¹⁶ Потым гэта пацьвердзілася, дзякуючы знаходцы пячаткі XII ст. з той-же выявай.¹⁷ У Полацку фрэска і пячатка належала пэрыяду прэпадобнай Еўфрасінні. Сыценапісы выкананыя па яе заказу і пад яе наглядам. Таму можна быць упэйненым: на съянне ахварніка выява Багамацеры Агіасарытысы з'явілася як рэпрадукцыя іконы Багамацеры Эфескай, Фрэска поўнасцю адпавядае бізантыйскому арыгіналу. На яе арыентаваўся і разьчык штэмпеля пячаткі, якая на сень

- sader Kingdom.-Dumbarton Oaks Papers, Vol. 20.-Washington, 1966.p. 77, fig. 58.
16. Пуцко В.Ікона Богоматери Агиосори тиссы, с.361. см.Янин В. Л. Указ. соч., т.2, с.135, табл. .41, 103 (№760, 761).
17. Древний Новгород. Прикладное искусство и археология.-М., 1985. ил. 38а.

няшні дзень застаецца найбольш важнай крыніцай, якая дазваляе судзіць аб страчанай полацкай рэлківі.

Таму мы згодны признаць суадноснасць агіографічнай традыцыі іконы Багамацеры Эфескай іканографічнаму образу Агіасарытысы. Гэта дазвае канкрэтаваць воблік згубленай полацкай сьвятыні і ня блытаць яе зь іншай іконай. Ня выключана, што ікона Багамацеры Эфескай у 1239 г. сапраўды перамясьцілася ў Торапец, дзе і скончыла сваё гісторычнае існаванье. Але гэта ніяк не адбілася на іканографіі і стылі таго твора, які ў съядомасці многіх пакаленняў падмяняў старажытную полацкую ікону, съведчанні аб якой трэба было шукаць у самі-же Полацку і, перш за ўсё, у съценах храма, у якім яна была пастаўлена прэладобнай Еўфрасіннай.

Багамацер Эфеская. Спаская царква Еўфрасінненскага манастыра ў Полацку. Фрэска.

Прилóгъ къ прѣднoй мѣри

Бѣфросінії.

ы паки мати ѿ Бѣфросініе
жителей града ѿбхв оудобрение,
іаже потциася Ікона стбю
внестій нѣзданни въ страну Полотскю,
из црк града, камъ изъ Бѣфесе
црь благовѣрный всечестіи принесе
твоегѡ ради многа прошениѧ,
Россінскихъ дѣлъ страну оукрашенію,
принадѣлъ къ стопамъ нѣнѣ црк,
да не лишишь наск толикаш дара.
оумоли паки возвѣщеніе быти,
Ікона стбю Полотска оукрасити.
Очінныи градъ твой, въ немже ты
трудаися,

бѣту женихъ си оуненістисем:
ибо толикаш градъ наша оукрашаетъ:
айш образъ и всадъ иславляетъ:
Сликаш санциемъ ибо оукрашено,
свѣтыми звѣзды лѣвнѣ оупечрено.

олотскѹ градъ вѣ оутвержніе,
столица, стбна, помошь и штражденіе:
нѣй безъ негу какъ наима превыти;
аки безъ санца не оудобно жити,
оубо ѿ мати принадѣлъ за наими,
иа Гдѣ Бѣгъ твоими рабами:
да возвратитъ наима Ікона стбю,
просвѣтия землю вѣлоросійскую.
моли приложиши и дѣлъ Марію,
да промѣйтъ наима милость свою спю,
да не небрежетъ очінна тѣ града
и не штавитъ правонѣбра стада.
оудобниш твой мѣшко оумолити,
извѣли токиши ходатайца быти,
моли за наими ѿ стбю мати,
храніи ны въ твоей вѣнѣ благодати:
иаже аще ты ны не лишиши,
всѧ на похвалу твою швртнши.
Ио всѣмъ днамъ будемъ величати,
вѣнѣца похвали пѣсненъ соплетати.

Сімяон Палацкі

«Полацкі сыштак»

Ларыса Касьцюкавец

У 1956 годзе ў бібліятэку Ягалаўскага юнівэрсытэта, што ў Кракаве, трапіў беларускі вуніяцкі трэбнік, у вокладку якога быў уклейны музычны рукапіс. Ён зьяўляецца вельмі каштоўным помнікам беларуска-польскай музычнай культуры XVI—XVII стст.

У рукапісі, акрамя польскіх рэлігійных, лірычных, інтymна-любоўных песьні, увайшлі канты, псальмы, вялікая колъкасьцы ўзору танцавальнай музыкі, асобныя інструментальныя творы, трохголосныя кампазыцыі для аргана і сыпеваў на царкоўнаславянскай мове (яны былі прызначаны для вуніяцкай царквы), а таксама цыфраваныя арганныя басовыя партыі. Усе гэтыя творы — адна, двух і трохголосныя — запісаныя італьянскай і кіеўскай натасцямі. Тэкстажа — польскі, лацінскі, старажытнаславянскі, ужываваючы таксама царкоўнаславянскі скорапіс.¹

Трэбнік, у які быў уклейны наш рукапіс, трапіў у Польшу пасля вайны з бывалых нямецкіх запарнікаў. На 64 лістах захоўваючы творы вакальной і інструментальнай музыкі XVI—сярэдзіны XVII стст. Ніякіх паказаньняў наконт паходжання і даты музычнага рукапісу няма. Але сам трэбнік — папяровы рукапіс ад XVIІІ ст., куды ўваходзяць 210 + 14 лісты, мае шэраг надпісаў, якія съведчаць аб яго даце і месцы паходжання. Таксама ўказываюцца асобы, звязаныя з гэтым трэбнікам. У версе тытульнага ліста даеца па-польску надпіс чарніламі: *Pismo 1680 roku, nіжэй — алоўкам: «W 57 lat po smierci Ojca Jozefata arcybiskupa polockiego»*. Ведаючы, што вуніяцкі працаведнік Іасафат Кунцэвіч быў забіты жыхарамі Віцебска ў 1623 г., лёгка вызначыць дату — таксама 1680 год.

На 2-7 лістах трэбніка падаеца праз усе лісты запіс па-польску: *«Ma zostawac wiecznymi czasy przycerkwi Ostromakiej, którego podczas generalnej wizyty podpisal Dnia 30 Decembra Roku 1725 Stephan Leturbo...»* На апошнім лісце чытаем: *Ten mszal jest cerkwi Ostro... wiecznemi czasy ma zastawac Anno 1721»*, а таксама прыпіска алоўкам: *«napisany w roku 1680»*. Абодва надпісы съведчаць аб тым, што трэбнік ствараўся ў Астрамечыве. А. Мальдзіс піша, што гэты зборнік «хутчэй за ўсё зьявіўся на беларуска-польскім моўным паграніччы» (А.І. Мальдзіс. На скрыжаванні славянскіх традыцый, Мн., Навука і тэхніка, 1980, с. 99.)

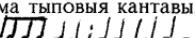
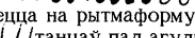
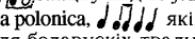
Як лічыць польскі музыказнаўца Е.Голас, які прысывяціў рукапісу шэраг сваіх артыкулаў, рукапіс можа паходзіць ад 1644 -1680 гг. Папера яго мае філіграні: вазон з кветкамі й ініцыялямі А В С. Яна быў распаўсюджана ў паўднёва-ўсходній Польшчы, Украіне і заходні-паўднёвой Беларусі ў 1644 — 1650 гг.

1. Рукапіс «Полацкага сыштак», які А. Мальдзіс прывёў з Польшчы, быў расшыфраваны з мікрафільму выпускніцай Беларускай дзяржаўнай кансэрваторыі Аленаі Кузыньчавай і ад再现аваны з рэстаўрацыяй аўтарам артыкула. Пры рэстаўрацыі быў дададзены неаднасточыя знакі. Такты рукапісу не прастаўленыя, памеры адзначаючыя толькі як трохдольныя ці квадратныя. Часам абодва памеры ставяцца поруч.

Моўныя дыялкты, а таксама харктор скорапісу съведаць аб тым, што «Полацкі сыштак» складаўся ў беларускім асяродзьдзі. У яго ўваходзяць інструментальныя творы, апрацоўкі альбо транскрыпцыі вакальных твораў.

Самую вялікую цікавасць з усяго рукапіснага зборніка ўяўляе танцевальная музыка. Танцаў тут вялікая колькасць. Гэтыя жанры займаюць асноўную частку рукапісу. Часьцей за ёсё ў самім нотным тэксьце адзначаецца «Taniec». Але маюцца і дакладныя назвы.

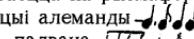
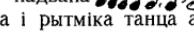
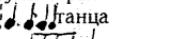
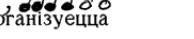
Танец № 21 называецца *Stafalec²*, № 22—*Taniec. Panienko sliczna*, які паказвае, што музыка не толькі выконвалася на музычных інструментах, але і съпівалася. № 23—*Otwarzlas*. Яго рytміка грунтуецца на тыповых народных танцевальных рytмітантанцыях³. У танцы № 38 даецца шыфроўка і літары М В, а ў № 39 — літары М: В:. Пад нумарам 55 ідзе танец *Witany* (сустрэчны)⁴, пад № 57 — *Niemiec*, які паказвае на нямецкае паходжанье і мае тыповую рytмаформулу *chorea polonica*. № 58 — *Wychodzony* (падношаны, зношаны), № 53 (л. 48) — *Surmeczek*, ад слова *Surma* — труба. Сустракаюцца так

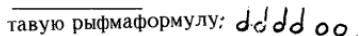
2. Яго рytміка ўключае тыповыя танцевальные рytмітантанцы (алемандавая і паланезная), / ♂ ♂ ♂ ♂ / анатестичную харкетрную для славянскіх, у тым ліку ўсходнеславянскіх танцаў, а таксама тыповыя кантаўкі рytмаформулы .
3. Рytміка грунтуецца на рytмаформулах мазуркі танцаў пад агульны назвай *chorea polonica*, якія характэрныя для беларускіх традыцыйных календарных песень.
4. Ен уключае тыповыя рytмітантанцы шэсцьця і танца сэры, а таксама кан-

сама назвы *Ballet*, *Balleto*, *Balletordo*, *Friton*. Значнае месца займае танец куранта які адпаведна назначаецца: *Curant*, *Curanto*, *Curante*, *Curant stanczodol stanczono*. Пад № 87 змяшчаеца інструментальны твор *Fantasio*, хутчэй за ёсё прызначаны для аргана ці іншых клавішных інструментаў. Гэта першы выпадак, дзе паведамляеца аб кампазытары. (Зьверху над нотамі напісаны «*Rioto Zelenbowski*»).

Нягледзячы на тое, што цэлы шэраг танцаў не атрымаў дакладных жанравых харктарыстык, аналіз музычнай рytмікі паказвае, што ў іх аснове ляжаць рytмы танцаў, шырока распаўсюджаных у гэты час, як у Заходній Эўропе, так ў Беларусі і Польшчы: сэры, мэнута, падвана, хадzonага (агульная назва старадаўніх польскіх танцаў у павольным темпе, трохдольным памеры, харэа палоніка (агульнаўжывальны тэрмін для алеманды, паваны і іншых танцаў).

Паміж песьнямі і танцамі, зьмешчанымі ў «Полацкім сыштыку» існуе цесная сувязь. Цэлы шэраг песьен (кантаў) быў гарманізаваны і выкладзены інструментальнай. Шмат танцаў суправаджалася съпевам. Іх можна было граць на музычных інструментах, съпіваць і адначасова танцаваць. Для ўсіх іх паказальнай зьяўляеца агульная музычная стылістыка і перш за ёсё — рytмічны і мэлёдыйны інтантанцыйны асаблівасці. Па знаёміміся з асобнымі найбольш тыповыми ўзорамі жанраў, пададзеных у «Полацкім сыштыку».

Пад № 60 даецца назва «*Taniec*». Гэта двухгалосны танец-шэсцьця, мэлёдыйя яко га абаліраеца на рytмаформулу і рytмітантанцы алеманды танца хадzonы, падвана   Мэлёдыйка і рytміка танца арганізуеца

тавую рифмаформулу:

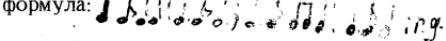
ла прынцыпу страфічных структур народных песен. У аснове мэлёдкі ляжыць народнапесенны мэтад дакладнай і вар'іраванай паўторнасці. Вобразныя кан-трасты падкрэсліваюца паралельнымі мажорам і міном.

Вясёлы, съяточны харктар мае танец пад № 67. Ён грунтуецца на ритміцы падвана.

Фактура тыповая для двухголосных танцаў. У ёй пераважаюць квіントовыя, тэрцо- выя, квартовыя і ўнісонныя (актыўныя) гучаньні. Характар танца прасъветлена-урачысты..

У яго аснове ляжыць вар'іраваная, шмат разоў паўтораная адзіная ритма-формула:

Пад № 69 падаецца любоўна-эратыч-ная песня «*Dobra nos ci, Anusienku*». Вядома, што на гэту мэлёдью (так званы формулыны напеў) съпяваліся й іншыя любоўныя лірчныя канты. Вядома і тое, што беларуская лірка была шырока распаўсюджана ў Рэчы Паспалітай і як піша А. Мальдзіс, аказала станоўчае ўзь дзеяньне на польскую любоўную песню, унесла ў яе «адметны паэтычны элемент — наўны, пачуццёвы, шматколерны» (А.Мальдзіс с. 87). Беларуская лірчныя канты былі вядомы на польскім каралеўскім двары. У першай палове ХУІІІ ст. яны трапілі на старонкі шматлікіх польскіх зборнікаў, якія публіковаліся на тэрыторыі Польшчы, асабліва — у Кракаве. Таму часцей за ўсё адна і

тая мэлёдия была характэрна як для польскіх, так і для беларускіх лірочных кантаў. Тут трэба гаварыць не аб іх польскім ці беларускім паходжаныні, а аб беларуска-польскай ці польска-беларускай агульнасці. У ХУІІІ ст. на гэту мэлёдью съпяваліся паэтычныя тэксты з «Аршанскага сыштку». Напеўная мэлёдия грунтуецца на рытмаформулах танцаў алеманда, chorea polonica, а таксама тыповай кантавай рытмаформуле

У аснове мэлёдый ляжаць кантавыя прынцыпы пабудовы музычнага твора, а таксама ўлюблёныя мэладычныя папеўкі і мэлёдыка - інтанацыйныя асаблівасці, народна-песенныя вершавыя структуры.

Знаёмства зь некаторымі ўзорамі «Полацкага сыштку» паказвае нам на яго вельмі цікавы зъмест і жанравыя характарыстыкі. Аналіз стылістікі съведцыць аб цеснай сувязі музычнага матэрыялу з народнымі песенными і інструментальнымі вытокамі, у тым ліку-беларускім, а таксама з заходнеэўрапейскай танцавальнай культурай.

«Полацкі сыштак» — своеасаблівы помнік ў музычнай культуры абодвух народаў.

Музычныя ўзоры, якія зъмешчаны ў ім, зъяўляюцца ня толькі агульнымі для Беларусі і Польшчы, бо ім уласны агульнаэўрапейскія прыкметы, але былі вельмі папулярнымі ў побыце беларусаў і палякаў. Яны абавіраюцца на народную песеннную і танцевальную стылістіку, уключаючы характэрныя рысы бытавой музычнай культуры. «Полацкі сыштак» патрабуе далейшага сур'ёзнага дасылдання.

Эмблема на щыце герба «Пагоня»

Міхась Белямук

За апошнія тро гады ў беларускай прэсе зьявіліся артыкулы, прысьвечаныя гербу «Пагоня». Аўтары гэтых артыкулаў атаясамліваюць рыцара на кані з паганскім бажком Ярылам, а эмблему на щыце называюць Ярылавым крыжам. Яны не спасылаюцца на крыніцы, на працы дасьледчыкаў, спэцыялістаў, якія ўсё з'ясавалі прысыяцілі вывучэнню геральдыкі, дыплёматыкі, нумізматыкі, сферагістыкі. І таму ў беларускага чытача, пасля знаёмства з гэтым «дасьледваннямі», складаецца алінія, што ніхто і ніколі пытаныямі герба «Пагоня» дагэтуль не цікавіўся. Аўтары замаўчаюць такія крыніцы, як Ян Длугаш (1415-1480), Ян Замойскі (1542-1605), Барташ Папроцкі (1543-1614), Сымон Окульскі (1580-1623), Віок Каяловіч (1609-1677), Вацлаў Патоцкі (1621-1696), Каспар Нясецкі (1682-1744) — ніводзін зь іх рыцара на кані не атаясамліваў з паганскім бажком Ярылам, а эмблему на щыце зь ягоным знакам.

Паколькі эмблема на манэтах і пячатках пераважна ёсьць тая самая, што і геральдычная фігура, то, дасьледуючы гербы, вывучаюць манэты і пячаткі. XIX і XX стст. далі нам шраг выдатных дасьледчыкаў гербаў, манэтаў і пячатак: Ю.Арсеньнеў, В.Белецкі, В.Белінскі, А. Бонецкі, В.Барвінскі, П.Вінклер, Ф.Восберг, М.Гумоўскі, А. Геймоўскі, Е. Діегль, Т.Жебраўскі, Т.Жылінскі, І.Іваноў, Р.Керноўскі, Б.Кене, А.Лакіер, Н.Ліхачоў, В.Лукомльскі, П.Малахоўскі, А.Малецкі, С.Мікуцкі, А.Орэшнікаў, Ф.Пекасінскі, Г.Палячкоўна, Н.Собалева, Ул. Семковіч, І. Снегіраў, С.Трайніцкі, М. Фрайберг, А.Ябланоўскі. Ніводзін зь пералічаных дасьледчыкаў эмблему герба «Пагоня» не

атаясамліваў з паганскім бажком Ярылам і Ярылавым крыжам. Адносна герба яны пісалі: «князь на кані» або «збройны рыцар на кані». Але хто той князь або рыцар, яны не тлумачылі. Што датычыцца другой эмблемы герба «Пагоня», якая зъмешчаная на щыце, то адны называлі яе «патрыаршым крыжам», другія «падвоенным», трэція «дынастычным гербам Ягайлівічаў».

У 1860 г. Б. Кене пісаў: «Патрыаршы крыж складаецца з галоўнага стауба і двух паралельных папярэчак». (1, 151). Г.Фенгер, Г.Героў, В.Унгер, укладаючы нумізматычны слоўнік, напісалі: «Патрыаршы крыж ёсьць з дзвума папярэчкамі рознай даўжыні». (2, 205) К.Шуда ў 1959 г. ўдакладніў: «Крыж патрыархальны мае дзяве папярэчкі, з каторых верхняя карацейшая». (3, 63) Можна прывесці больш прыкладаў, але абліжаемся гэтымі. Пад падвоенным крыжам разумеца два грэцкія крыжы, спалучаныя разам. Такую інтэрпрэтацыю знаходзім у В.Каяловіча, калі ён апісвае герб Пагоня: «На щыце два крыжы» (4, 8). Грэцкі крыж мае адной даўжыні канцы. Тое-ж гаворыць К. Нясецкі адносна герба Пагоня: «На щыце два залатыя крыжы ў адзін злучаны». (5, 9) Аналізуочы эмблему съяцьгоў Грунвальдзкае бітвы, Я.Длугаш зазначае: «Ягайла меў пры сабе харугву рыцараў, называлася Гончай, на съяцьгу меў два жоўтыя крыжы на блакітным полі». (6, 102) К. Нясецкі дабаўляе: «Гэты падвоены крыж паклаў Ягайла на щыт герба Пагоні» (5, 550).

У бібліятэцы Арсэналу ў Парыжы пад нумарам 4790 перахоўваецца рукапісны гербавік, які дасьледвала Г.Палячуўна. Яна зрабіла выснову, што ён

быў апрацаваны ў 1434-1435 гг. Гэты гербавік Loreden Larchey апублікаваў у 1890 г. На аркушы гербавіка пад нумарам 119 зъмешчаны шыт, які мае блакітнае поле, у полі «жоўты падвоены крыж з няроўнымі папярэчкамі, верхняя карацейшая ад ніжняй» (7,15). Ф.Пекасінскі таксама дасыледваў гербавік і пісаў: «У блакітным полі жоўты падвоены крыж з няроўнымі папярэчкамі, ніжняя даўжэйшая ад верхняй. Гэта адзін з гербаў Ягайлавай дынастыі, сустракаем на манэтах і пячатках » (7, 386).

Ф. Пекасінскі ў манаграфіі, прысьвеченай польскай геральдыцы, піша: « У арсэнальскім гербавіку ёсьць гербы, якія адносяцца да Літвы — падвоены крыж » (8, 383).

Г.Палячку́уна ў бібліятэцы Арасэналу расшукала таксама рукапіс з тытулам «Stemmata Polonica», які паходзіць зь сярэдзіны ХУ ст. У гэтым гербавіку зъмешчана 178 гербаў Польшчы і Вялікага княства Літоўскага. Пасъля герба Поль-

шчы зъмешчана Пагоня. Г.Палячку́уна апісвае: «На шыце ў чырвоным полі срэбранны збройны рыцар на срэбранным кані. Накаленікі, страмёны, шпоры, берагі рукавіцаў залаты. У правай далоні меч з залатым рукаяткам. У левай—шыт блакітны з залатым падвоенным крыжам». Трэцім гербам ёсьць «у блакітным полі срэбранны падвоены крыж на зялёнай мураве». Назоў гэтаму гербу ў рукапісе дадзены «Бойча etiam Regni» (9, 187, 188).

«Stemmata Polonica», пачынучы з 82 аркуша, зъміясціла гербы Вялікага кн. Літоўскага, на аркушы 96 «у полі блакітным залаты падвоены крыж» (9, 246). Ад камэнтарыяў Г.Палячку́уна паўстрымалася.

М.Фрідберг дасьледваў 7 рукапісных копіяў Длугашавага гербавіка. Тры рукапісы-копіі да тэкстаў маюць каляровыя малюнкі гербаў. Фрідберг піша пра герб Вялікага кн. Літоўскага: «У чырвоным полі рыцар у жоўтай зброй на белым кані. У правай руцэ рыцара бели паднесены, аголены меч з залатой рукаяткай. У левай руцэ шчыт, у блакітным полі падвоены бледнахвойты крыж» (10, 96). Гэтыя рукапісныя копіі Длугаша паходзяць: найстарэйшы з пачатку ХУ ст., наймаладзейшы — канца ХУІ ст.

У дзяржаўным архіве ў Штакгольме знаходзіцца гербавік, пад назовам Ко-дэкс Бергшамэра. Праўдападобна, гэты гербавік бургундзкага паходжання.

Прыблізна ў ХУІ ст. ён трапіў у Швэцыю, да 1933 г. пераходзіў у прыватнай бібліятэцы Бергшамэра й ад уласніка атрымаў назоў. Кодэкс мае 247 пергаментных аркушаў, апраўленых у скuru. Швэція дасьледчыкі лічаць, што ён паходзіць з першай паловы ХУ ст. На аркушы 46-м зъмешчаны герб Вялікага кн. Літоўскага «Пагоня», а побач шчыт: «у блакітным полі падвоены залаты крыж». «Пагоня»: «У полі чырвоным на срэбраным кані рыцар срэбраны з паднітым мячом і шчытом чырвоным, у полі калюмны залатыя. Герб укаранаваны, лябры чырвоныя, крылы чырвоныя, у якіх залатыя калюмны» (11, 80).

Адносяна герба «Пагоня» дасьледчык А.Геймоўскі піша: «Герб гэты, праўдападобна, адносяцца да Жыгімonta Кейстутіча часоў 1432—1440». У зносыцы чытаем: «Герб гэты вельмі падобны да герба на аркушы 10 з той розынцай, што на аркушы 57 так званы літоўскія калюмны на шчыце рыцара паказаны згодна з тымі, якія сустракаем на манетах і пячатках Вітаўта і Жыгімента. На пячатках Ягайлы й ягоных сыноў, на шчыце ёсьць патрыаршы крыж або падвоены крыж замест калюмнаў» (11, 80).

На 10 аркушы знаходзім паміж гербамі князя апольскага і князя зембіцкага шчыт «у чырвоным полі на срэбраным кані рыцар у срэбранай зброй з узянутым мячом, на левым плячи шчыт чырвоны з залатым эмблемай. Шчыт увенчаны белым шлёмам з чырвонымі лярамі. У шлёме чырвоныя крылья з залатой эмблемай». Над шчытом надпіс: «h(ertoge) Lettouwen» (11, 78). У зносыцы А.Геймоўскі піша: «Эта ёсьць адзін зь першых каляровых малюнкаў Пагоні, што да эмблемы на шчыце, то да гэтага часу яна не сустракана» (11, 78).

На тым-жа 57 аркушы гербавіка знаходзіцца невялікі шчыт « у чырвоным полі на срэбраным кані рыцар у срэбранай зброй з узънятым мячом, на левым плячи шчыт з блакітным полем, на якім падвоены залаты крыж». (11, 81). Паколькі надпісу няма, А.Геймоўскі ў зносы піша: «Пагоня была ня толькі гербам Вялікага кн. Літоўскага, але й асобных земляў (пазней ваяводзтваў). Паколькі троцкае княства, рэпрэзэнтавае ў гербавіку старым гербам з часоў Кейстуці, менавіта першым рыцарам зь дзідай, таму можна зрызыкаваць і аднесыці гэты герб Пагоню да віленскай зямлі» (11, 81).

На аркушы 146 гербы польскага каралеўства. На першым мейсцы герб Польшчы і 10 гербаў. Пад нумарам 6 шчыт: «у блакітным полі падвоены залаты крыж».

На аркушы 213 гербы вугорскага каралеўства і на другім мейсцы пасыль дзяржаўнага гербу шчыт: «у чырвоным полі падвоены срэбраны крыж на зялёнай мураве». (11, 98).

У сувязі, што на двух шчытах у блакітным полі маєм «падвоены» залаты крыж і няма каля іх надпісу, А. Геймоўскі ў зносы 43 піша: «Эмблема гэта з'явілася на дынарах Уладыслава Ягайлы, а з 1413 г. на канцыярыйскіх каралеўскіх пячатках над шчытом гербаў Каралеўства. Яна як дынастычны герб пераішла на пячаткі сыноў Ягайлы, але за Аляксандра трапіла паміж герба праўніцяў на вялікія пячаткі Польшчы і зьбераглася да Станіслава II Аўгуста. Характар патрыаршага крыжа як дынастычна герба выразна падкрэслена на саркафагу Казіміра Ягайлівіча, дзе шчыт з крыжам зъмешчаны зусім асобна, у нагах караля. Да сёняшняга дня ня ёсьць высьветлена генэза гэтага герба дынастыі Ягайлы. Мажліва, што Ягайла прыймаючы пры хрышчэнні імя Ўла-

дыслава здэцыдаваўся таксама ўзяць за эмблему герб свайго патрона Уладыслава вугорскага. Магчыма, што гэта наступіла за парадаю хроснага бацькі, Апольскага князя Уладыслава». (11, 80).

Думка А.Геймоўскага, што Ягайла, прымачы каталіцызму 15 лютага 1386 г. ўзяў сабе за эмблему вугорскі крыж, нам здаецца мала верагоднай. Вугорскі кароль Съцяпан у 1000 годзе прыняў хрысціянства, але толькі за караля Бэлы III (1173-1196) патрыаршы крыж або падвоены крыж, з верхнім папярэчкай карацеішай ад ніжняй, з'явіўся на вугорскай манэце. (12, №112) Ягоныя наступнікі чаканіць манэты з гэтым крыжам (12, 127, 128, 163, 164, 179, 212, 224, 226, 251, 252, 284, 318, 374, 377). Сустракаюцца манэты з крыжам, у якіх папярэчкі аднолькавай даўжыні, але справа не ў даўжыні папярэчак, а ў тым, чаму гэта форма крыжа з'явілася на вугорскіх манэтах і стала гербавай фігурай Вугоршчыны.

Даследчык Бізантыты Д. Обаленскі інфармуе, што бізантыйскі імпэратар Мануіл у 1163 г. заручыў сваю дачку з вугорскім прынцам Бэлай. Бэла, прыехаўшы ў Канстантынопаль, хрысціўся, атрымаў імя Аляксея. Мануіл надаў яму тытул дэспата і абвесьціў, што Бэла будзе ягоным спадакамцам. Аднак, неспадзянава для Мануіла, ягоная жонка нарадзіла сына ў 1169 г. Мануіл зъмяніў сваю пастанову. Заручыны ўняважніў з дачкой Ажаніў Бэлу з братавой прынцэсай Ганнай, і дазволіў яму ўжываванье «імпэратарскага падвоенага крыжа», які Бэлай III і ягоным наступнікамі дынастыі Арпадаў стаў ужывацца як герб «coat-of arms» Вугоршчыны (13, 162-163).

«Падвоены крыж» съведчыў аб пакраўнстве Арпадаў зь імпэратарамі Бізантыі. Калі дынастыя Арпадаў па мужчыскай лініі вымерла ў 1301 г. і запанава-

ла новая дынастыя Андагавэнаў у 1308 г. на вугорскіх манэтах чаканіцца паясы і лілі — герба Андагавэнаў, але падвоены крыж не згубіўся, бачым яго на манэтах Людвіка (1342-1382), Жыгімonta (1386-1437), Альберта (1437-1339), Уладыслава (1440-1444), Яна Гуная (1446-1453).

Люձьвіка

Жыгімonta

Альберта

Уладыслава

Яна Гуная

Прымаючы каталіцызму, больш лагічным было бы для Ягайлы ўзяць лацінскую форму крыжа. Падвоены крыж быў гербам даўно вымерлай дынастыі. Ядзівіга мела свой дынастычны герб — паясы і лілі. Герб гэты, зъмешчаны на маstryчнай пятачцы Ягайлы, Казіміра і на вялікіх канцылярыйскіх пятачках Польшчы, за панаваньня Аляксандра, Жыгімonta, Жыгімonta Аўгуста. Але ніхто ня лічыць дынастычным гербам Ягайлівічаў паясы і лілі.

М.Гумоўскі ў 1920 г. падтрымаў спасцьцяргу Ф.Пекасінъскага, што «падвоены крыж павінны ўважаць за герб радавы караля Уладыслава... і генэзу гэтага крыжа і герба пажадана шукаць у грэ

цкім царкоўним абрядзе, які быў мочны ў Польшчы ў часы панування Ягайлы і асабліва мочним меў уплыў у Літве да Вітаўта і ў часы Вітаўта» (14, 65; 15, 105)

(Працяг у наступным нумары)

Бібліографія

1. Б.Кене. Олег й Кунік. Русский Вестник СПб. 1860.
2. H.Fengler, G.Gierow, W.Unger Lexikon Numismatic. Словарь Нумизматы. М. 1982.
3. K. Szuda. Niopublikowane denary Bolesława Chrobrego z napisem cyrylicznym, WN, # 1-2. W. 1959.
- 4.W. Kojalowicz. Herbarz Rycerstwa W.X.Litewskiego, tak zwanny Compendium. K. 1897.
- 5.K.Niesiecki. Herbarz polski. t.1, Lipsk, 1839-1846.
6. J.Dlugosz. Roczniki czyli Kroniki slawnego krolestwa Polskiego. ks. XI, W. 1982
7. H.Polaczkowna. Najstarsze pomniki heraldyki polskiej. Tow. Nauk. we Lwowie Archiwom t.2. Lwow 1924.
8. F.Piekosinski. Heraldyka polska wiekow srednich. K. 1899
9. H.Polaczkowna. Stemmat Polonica. Tow Nauk we Lwowie. Lwow, 1929. t.1.
10. M.Friedberg Klejnoty Dlugoszowe. Rocz PTH.t.X, W.1930.
11. A.Heymouski. Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammera. St. Zr. t.XII, W. 1967.

12. L.Rethy. Corpus Mummorum Hungariae. Graz 1958.

13. D.Obolensky The Byzantine Commonwealth. Easteran Europe 500-1453. New York - Washington, 1971.

14. F.Piekosinski. O Monetie i stopie menniczej w Polsce w XIY i XY w. Rozpr. Spraw, Wydz. Hist.- Fil. Ak.Umiej. t. 9. K. 1878.

15.M.Gumowski. Numizmatyka litewska wiekow srednich, WNA. t. 1X, K. 1920.

Жыгімонт
Люксембургскі
1386-1437
Графура
А.Дзюрэра
Нюрнбергскі
музэй,

Ў ПЛЯШАКъ

КЛІРЛЕНД ЭША ЧАСОПІС

просвітніцін всю землю poloцкую ... а мы же хвалим bla-

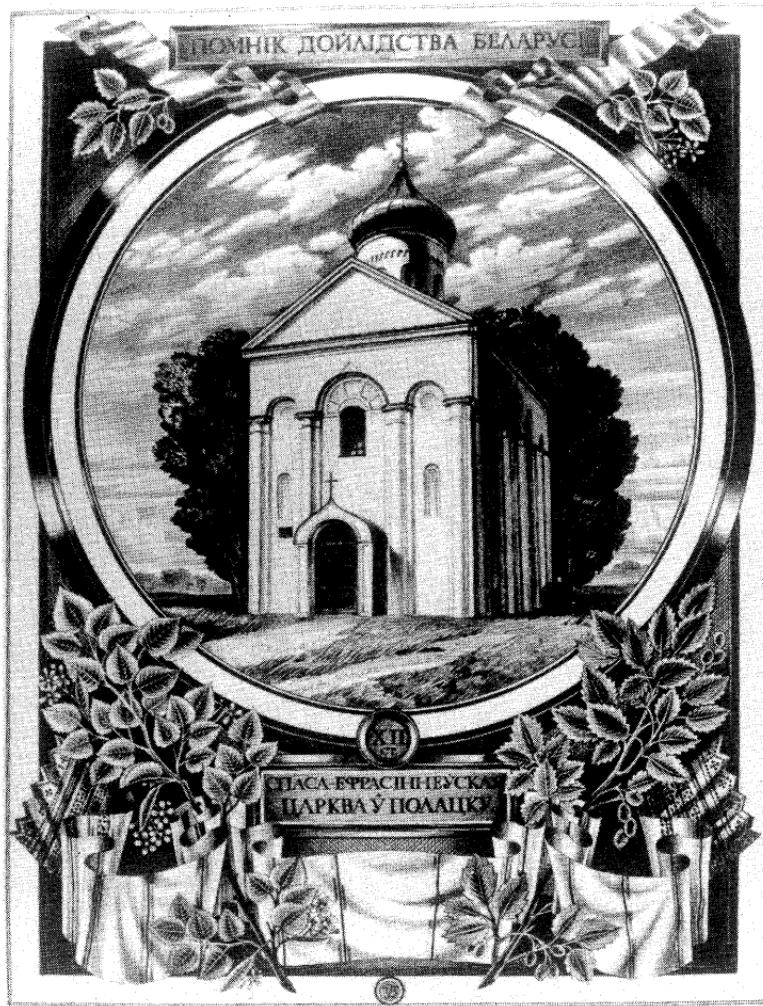

ЕФРАСІННЯ
ПОЛАЦКАЯ

ІЮ-1178
СТАРАХІТІА БЕЛАРУСКАЯ
АСТВЕЦІЯ. СВЯТЫНА

11
Імч
Кільгы
Гісцін
Своікін
Рукаамы

«Пляшак»
КЛІЧЕНД ЭША ЧАСОПІС

Лісты ад Міколы Ермаловіча

Міхась Белямук

24 студзеня 1983 г.

«Літвы (я я разумею) было дзьве: правабярэжная і левабярэжная (у адносінах да Нёману), таму на выключана, што правабярэжная сапраўды плаціла дань Полацку. У адносінах да другой, то трэба ўлічваць тое, што паводле Іпатаўскага летапісу пад 1235 г. (але некаторыя дасьледчыкі лічаць, што калі 1237 г.) Даніла Галіцкі «возве́де Иязслава Новогородского и Литву Миндовгову на Кондрата Мазавецкого», г.зн., левабярэжнае Панямонье знаходзілася ў нейкай палітычнай залежнасці ад галіцка-валынскіх князёў. Я цяну Вастапана меркаваныне, што Брачыслаў мог аддаць Эймунду Панямоньне, я дадам, правабярэжнае Панямонье. Некаторыя дасьледчыкі (не маю пад рукою запісаў, на якія мог-бы спаслацца), меркавалі, што Эймунд атрымаў быццам тыя землі, што залежалі ад Полацка па Дзвініне, што ёсьць сумніўна. Пытаные гэтае нам вельмі важнае, хоць скамплікованае. У Эймундавай сазе ёсьць шмат і фантастычнага. Я зусім не адкідаю думку, што паходы Яраслава ў 1038 г. на яцьвяга і ў 1040 г. (магчыма ў 1044 г.) на Літву маглі быць накіраваныя супроты Полаччыны. Але іх яшчэ раз трэба добра прааналізаваць. Скажу яшчэ: я лічу, што першапачатковай прычинай варожасці ўсяслава зь Кіевам была барацьба з-за Літвы.»

22 красавіка 1982 г.

Я ўважліва перачытаў уступную частку «Панямонскай загадкі» і раблю такія заўвагі. У адрозненьніе ад іншых

Заканчэнніе. Пачатак №№4, 5, 6-7.

панямонскіх гарадоў - гісторыя Наваградка (пісьмовая) пачынаецца з часу яго заснаванья — 1044 г. Панямоньне верхнє было заселена ня толькі яцьвягамі, але і літвой, бо без уліку апошняга будзе незразумелым, чаму дзяржава стала называцца Літвой. Цяжка сказаць, якая культура дрыгавіцкай ці крывіцкай была дамінуючай у Панямоньні. Ф.Гурэвіч настойвае на першай, В.Сядоў на другой. Для нас найбольш важнае тое, што тут жылі адны і другія. Дрыгавіцка-крывіцкай фэдэрациі не магло быць, а было арганічнае зраччынне дрыгавіцкай і крывіцкай тэрыторыяў і насельніцтва. Зъяўленыне дрыгавічоў у Панямоньні ня згодны тлумачыць ратаваньнем іх ад наступу Русі, але іх каланізацыйным рухам. Вонкавыя прычыны ніколі не дамінавалі над унутранымі. Што да Наваградка, то ён быў закладзены Яраславам у 1044 г. і быў менавіта рускім фарпостам, што я неаднارозова пісаў. Фарпостамі Русі былі іншыя дрыгавіцкія гарады — Клецк і Слуцк. Нездарма за напад на іх, як пазней на Наваградак, Уладзімір Манамах жорстка расправіўся з Глебам Менскім.

Наконт вынікаў паходаў Яраслава на яцьвяга ў 1038 г. кропіцы дыямэтральна разыходзяцца, прыкладам «Летапісны звод 1479 г.» гаворыць аб няўдачы Яраслава, Хлебнікаўскі і Пагодзінскі спіс кі Іпатаўскага летапісу кажуць: «Победи их». Мне здаецца, што больш праўдападобным другое съведчаньне. Не перамогшы яцьвягаў, Яраслаў на змог-бы пайсьці на Літву ў 1040 г., яе пакарылі яцьвягі. Наконт таго, у якім кірунку быў паход 1040 г., то Я.Длугаш адзначае,

што Яраслаў разьбіў Літву на палях слонімскіх, у бок Наваградка, відаць, быў накіраваны паход 1044 г. у выніку чаго быў збудаваны гэты горад. Вядома, гэта не выключае таго, што тут было раней нейкай ўмацаванье, якое разбурыў Яраслаў і пабудаваў новы горад. Мне здаецца, што нельга атаясамліваць старажытную культуру Горадні з культурай іншых панімонскіх гарадоў. Гісторыя яе адметная, і асаблівасці яе культуры нельга пашыраць на культуру ўсяго Панімона. Але я на гэтым не настайваю, бо пытаннем не займаўся, не лічу сябе кампетэнтным у гэтих пытаннях. Вядома, нам у навуковых выданнях трэба быць асцыджонімі й аб'ектыўнымі, бо без гэтага абясцэніваеца праца. Толькі аб'ектыўная гісторыя мае каштоўнасць. Гісторыя-ж Бела русі ніколі не была аб'ектыўнай. Вось-ж такую аб'ектыўную гісторыю мы павінны стварыць. А для гэтага мы павінны яе дэталёва даслыдзваць, чаго раней не было зроблены. Мы павінны занава перацьцяць усе крыніцы, усебакова іх асэн саваць, прадыскутаваць, каб атрымаць усю нам патрэбную інфармацыю. А гэта нялёгкая справа, жывучы ў такіх умовах. Сябра мянен папракае, што прыпісаю Міндоўгу летувіску паходжанье, але-ж я пішу, што старажытная Літва зу сім не тая, што сучасная Летува, што яна гістарычна вобласць Беларусі, таму і Міндоўг — беларускі гістарычны дзеяч. Вядома, цяперашнім летувісам не прыемна, і яны з скуры вылазяць, каб даказаць, што Міндоўг іхніга паходжанья. Зразумела, што адступіся ад яго, яны стращацца свае ўяўныя права на прыналежнасць ім гісторыі Вялікага кн. Літоўскага. Мы, аднак, павінны адказаць, прыходзіцца пара на гэта, што старажытная Літва — гэта наша гісторыя, што гэта гістарычна вобласць Беларусі і

гэта растлумачывае, чаму першай стаўліцай ВКЛ стаў Наваградак.

10 каstryчніка 19982 г.

Шчыра дзякую за ліст і за «Панімонскую загадку». Я уважліва перацьцяту і зь цікавасцю. Нязгодны, што націск Русі на дрыгавічоў прымусіў іх перасяляцца. Вядома, быў націск, але ён быў недастатковы для таго, каб выціснуць якое-небудзь племя з яго тэрыторыі. Гэтага нельга было рабіць таму, што Кіeu ня меўмагчымасці засяліць выцесненую тэрыторыю, а месьц пустую зямлю было нязручна, з каго-ж браць даніну? Кіeu быў рады прыхапіць сабе чужое насельніцтва, бо свайго яму не хапала. Летапіс пад 987 г. съведчыц, што Уладзімір пабудаваў гарады каля Кіева і насяліў іх славянамі, чудзьдзю, крывічамі і вяцичамі. У 1116 г. сын Уладзіміра Манамаха Яраполк, захапіўшы Друць, жыхароў яго вывез у сваю Пераяславскую зямлю. Такім чынам, Кіeu перш за ўсё быў зацікаўлены ў тым, каб заняволенасці насельніцтва не разъбягалася ў розныя бакі. Трэба памятаць, што каланізацыйны рух, як правіла, працякае незалежна ад палітычных умоў. Гэтак-ж сама этнічны працэс ідзе, не зважаючы на палітычныя перагародкі. Тэрыторыя Беларусі ў старажытныя часы была падзелена на шэраг палітычных систэм: Полацкую, Тураўскую, Смаленскую, Чарнігавскую, Наваградскую, Літоўскую. Аднак працэс асыміляцыі балтаў і зрашчэнне крывіцкай і дрыгавіцкай тэрыторыяў руйнавалі палітычныя межы і тварылі адзіны беларускі народ. Гэтак-ж культурны ўплыв мог свабодна ісці без палітычнага ўплыву. Калі ў Панімоніі яскрава выяўляецца рознабаковае культурнае ўзыдзейнне Полацку, то гэта ня значыць, што гэта зямля была пад уладай По-

лацку. Нагадаю, што Полацак ня мог валаодаць левабярэжным Панямоныем, тут распараджаліся галіцка-валынскія князі. Аднак, нягледзічы на палітычную мяжы, культурны ўпрыгушы Полачыны ішоў сюды і разам з гэтым этнічны працэс, які ўцягнуў Панямоные ў беларускі этнагенез. Мая парада: нельга ідэялізаваць узаемадносіны дрыгавічоў і крывічоў зь яцьвягамі, бо першыя, як і апошнія былі адноўлявымі разбойнікамі, як і ўсе старажытныя плямёны. Ба ўсім выпадку, на пачатку яцьвягі не змаглі мірна адносіцца да засялення іх земляй. Толькі ўжо пазней, калі іх супраціўленыне было зломана, яны маглі больш-меныш мірна ўжыцца. Але трэба памятаць, што паводзіў В.Рацішчава, Барыс Полацкі ў 1102 г. зрабіў паход на яцьвягу і імі засяліў пабудаваны ім горад Барысаў. Што да блізасыці яцьвягской мовы да славянской, то трэба ўлічваць апошнія дасыльданінні, паводзі якіх (В.Сядоў) фармаваныне славянаў пачалося на мяжы з заходнімі балтамі (прусамі і яцьвягамі), што і тлумачыць большую моўную блізасыць да славянаў гэтых балцкіх плямёнаў. У пазнейшыя часы (канец XII-першая палова XIII стст.) тураўцы і піняяне, спачатку незадаволеныя ўладай кіеўскай, а пасля галіцка-валынскай, выкарыстоўвалі суседзь з імі яцьвягоў і літву для набегаў на сваіх прыгнятальнікаў. Яшчэ адна заўвага. Не ўсе дрыгавіцкія гарады мелі адноўлявае вайскова-палітычнае прызначэнне. Калі Менск і Заслаўе былі сапраўды апораю Полацку супроць Кіева, то Наваградак, Слуцак, Клецк і іншыя былі апораю Кіева супроць Полацка.

6 лютага 1983 г.

Цалком вас падртмуюваю ў аспрэчваныні ўдзелу Брачыслава ў паходах

Яраслава на яцьвягаў у 1038 г. і на Літву ў 1040 г. Упершыню гэты домысел у навуковы ўжытак унёс І. Беляеў, і яго некрытычна пачалі паўтараць далейшыя дасыльдчыкі. Заўважу, што Брачыслаў ня толькі ня мог удзельнічаць у гэтых паходах, але відаць, што ён супрацьдзеяўнічаў. Тут асабліва важныя тацішчаўскія звесткі. Вельмі добра, што намацы ваеце шляхі да ўстанаўлення хрысьціянскага імя Усяслава. Гэтае дасыльданьне стане рабочай гіпотэзай і стымулам іншым. Што да Брачыслава, я лічу вельмі рызыкоўным спалучаваць летапісныя звесткі з матэрыяламі сагі рабіць высыновы, што Брачыслаў і Яраслаў ваявалі між сабою ў 1040—1041 гг. Як вядома, гэта барацьба прыпадае на 1021 г., яе, здаецца, мае на ўвазе «Эймундава сага». Бяспрэчна, што летапісы ўсе без выключэння тэндэцыйныя, яны складаліся ў інтарэсах таго ці іншага ўладара. Адна гэтая ісціна не дае нам права іх ігнараваць. Мне здаецца, сабру бянтэжыкі, калі кажа, што Панямоные разам зь Літвой было заваявана Кіевам, а сабра кажа, што знаходзім тут моцныя ўпływy полацкай культуры. Гэта адно другому не супярэчыць. Культурнае, як і этнічнае пашырэнне ня ведае (правільней не прызнае) палітычных межаў. Яно працякае праз іх, а ў далейшым і размывае іх. Апроч таго, трэба адрозніваць левабярэжнае і правабярэжнае Палямоныне, левабярэжную і правабярэжную Літву. Калі ў першых была перавага палітычнай Кіева, то ў другім — Полацку. Калі я ўказаў на тое, што Данила Галіцкі, «воздедзе» Літву Міндоўга й Ізяславава Навагародскага, то я гэтым хацеў звязаць увагу на вялікую залежнасць ад галіцкага-валынскіх князей.

24 сакавіка 1983 г.

16 сакавіка рабіў даклад у Менску. Мелася на мэце невялікае кола людзей, але прыйшло шмат больш, былі навукоўцы, студэнты ды іншыя з творчай інтелігенцыі. Тэма даклада была: «Старажытная Беларусь у гістарычнай літаратуре». Галоўнае месца ў дакладзе займала тэма аб утварэнні ВКЛ. Гаварыў я каля двух гадзінаў, людзі слухалі ўважліва, была цішыня. Мажліва, што напружанне было, бо гаварыў без паперак, цытаваў з памяці. Даецца мне, што я вялікую колькасць сваіх слухачоў пе раканаў у тым, што гісторыя нашая сфальсифіканая, менавіта ўтварэнні ВКЛ. Раствумачыў, дзе знаходзілася старажытная Літва, якую ролю адыграў у нашай гісторыі Наваградак. Аднак, на жаль, гэтым майм думкам ціжка знайсці афіцыйнае прызнаньне. Там па-ранейшаму гаворыцца аб уладзе літоўскіх фэўдалаў над Беларусью, аб гэтым съведчыць новыя кнігі і падручнікі. У № 3 часопісу «Нёман» змешчана рэцензія М.Улашчыка на «Історыю БССР» ч. 1 (яна прызначана для студэнтаў БНУ). Улашчик закрунуў вельмі добра некаторыя моманты нашай гісторыі. Добра, што ёсьць каму лавіць фальсифікатара за руку;

28 травеня 1983 г.

Сябра паставіў перад сабой вельмі прывабную мэту, значыць, што коньнік на гербе Вялікага княства Літоўскага — правобраз Усяслава Чарадзея, а крыж на щыце — гэта крыж Еўфрасініі. Вядома, калі гэта зможаш зрабіць, калі прымецца дасльедчыкамі, то зьявіца важным на вуковым адкрыцьцем. Але для гэтага прыйдзеца нямала папрацаваць і сабраць вельмі пераканаўчыя доказы. Мне пакуль невядомыя крыніцы, якія съвед-

чалі аб гэтым. Тое, што Ягайла быў праваслаўным — усім вядома, але гэта ня можа быць доказам яго полацкага паходжаньня. Я прытрымліваюся думкі, што вялікалітоўская князі, прынамсі ад Віценя, вядуць свой род з Полацка, але пераканаўчых доказаў гэтым не маю, ёсьць толькі ўскосныя. Ваксэрэнскі лептапіс патрабуе грунтоўнага разгляду аб родзе літоўскіх князёў. Не так там усё выдумана, як гэта цьвердзяць некаторыя дасльедчыкі (прыкладам Пашута). Ба ўсікім выпадку, размову аў вытоках роду літоўскіх князёў трэба пачынаць з гэтай крыніцы, а пасля ўжо прыцягіваць для падмацавання іншыя. Паганства вялікалітоўскіх князёў было выдумана спачатку крыжакамі, іх храністамі, а таксама падробкай грамат Міндоўга і Гедзіміна, пазнейшай гэтая вэрсія паганства перайшла ў Москву. Нельга забываць, што Вялікае княства Літоўскае адразу ўзынікла зь першай сталіцай у Наваградку, як дзяржава беларуская і хрысьціянская, праваслаўная, а не як літоўская (у сучасным значэнні гэтага слова) і паганская. А ці чуў сябра новую тэорыю ўзынікнення ВКЛ, якую выкладаў А Ахманьскі? Паводле гэтай новай канцепцыі, карэнная Літва, абавіраючыся на пасобонай балцкій вастраўкі змагла пад началіць сабе суседнюю славянскую землі й утварыць сваю дзяржаву. Незразумела толькі адно, чаму гэта не магла зрабіць Літва тады, калі славянская калёніі былі мізэрнымі вастраўкамі ў моры балцкай тэрыторыі, чаму дапусцілі да ўтварэння на балцкай тэрыторыі такіх славянскіх дзяржаваў як Полацкае і Тураўскае княствы?

Аднаго дня мы зь Лёляй (братавай жонкай) да-мовіліся зайсьці да Ганны Левінай і запытатца, ці прывезла яе сястра Галя ней-кі кавалак сала ці клінковага си-ру ў абмен на вонратку? Калісь ці мой брат быў суседам Левіных пагэтаму знёмы-ства нашае было даўняе. Пагрука-лі ў дзъверы, адтуль мужчынскі голос: «Уваходзьце». Божа мой, у хаце вэрхал, па ўсяму відаць быў вобыск. Адзін з мужчынаў ляжыў на голым матрацы ў ботах, другі сядіць за столікам, на якім акуркі, бутэлька самагону. Ён паціху га-ворыць, што Ганна зараз прыйдзе, каб мы пачакалі. Але чаго чакаць, усё ясна, трэба чым мага хутчай уходзіць. Моўчкі кроучу на прыступкі, мужчына хапаеца за наган: «Назад! Вярніцеся, сядайце, да-кумэнты!» Дастаю з кішэні свой аўсвайс — даведку, што я на ўліку ў аддзеле мастакства гарадзкой управы.

«Вось вы ужо прадаліся немцам. Наш дзядзя Ваня ведае ўсё аб вас». Бачу, што гестапавец выдае сябе за пар-тызана, але маўчӯ. Ён вяртае аўсвайс, вырывае з рук Лёлі сумку, рыеца ў ёй. Потым загадвае свайму напарніку некуды адвесыці нас. На двары суседка кры-чиць (бо глухая) на вуха Лёлі, што ўначы схапіл Ганну з двумя дзяцьмі і неўядома куды адвезылі.

Мы ідзем да гары па Ленінскай, ад-балыніцы ўбок пляца Волі, нас прыво-

дзяць у чырвоны дом, на другі паверх. У пакой шмат людзей, падобных на таго, што з намі. Спачатку выклікалі Лёлю, за ёй мнене. За сталом сядзіць сівы эсэса-вец у форме і не-йкая жанчына. Сі вы задае пытаньні на добрай ра-сейской мове: «Прафэсія? Чаму вы апнінуліся ў

Левінай? Ці ведаеце сястру Галіну? Яна сувязная, жонка савецкага лётчыка. Мы шукаем партызанку Галіну». Галіну я не ведаў, тым больш я ня мог сказаць, дзе яна зараз. Відаць, мае адказы ня выклікалі падазрэння, аднак сівы скамандаваў на выхад — чакаць прысуду. Потым запытаўся ў жанчыны на нямецкай мове, што рабіць. «Гефенгнісгауз», — сказала яна, што азначала турма. «Толькі не ге-фенгнісгауз», спалохаўся я. Чым вінава-тымы мы? Мы-ж прыходзілі за паслыкай ад маткі». «Добра», — быццам-бы пагадзіўся сівы, — будзеце сядзець тут да цямна, а там паглядзім.

У 14 гадзінаў прынеслы міску кісле капусты і дзяве лыжкі. У 18 — прыйшоў да нас афіцэр СС. Пачаў размову пра тое, што партызаны нахабнічаюць, але яны спыняць іх выбухі на дарогах. Ён трymаў нас ў сябе столкі, колькі лічыў патрабным, бо хацеў, каб Галю нікто не папярэздзіў. Перад самым выхадам па-раіў нам сядзець у хаце з дні.

(Ганя з двумя дзесьмі загінула ў лягеры, што па віліцы Чырвонай, (зара-там тэрыторыя радыёзавода), а Галіну смаленская гестапа так і не затримала.

(Працяг. Пачатак у №№ 5, 6-7.)

Як партызанка яна была ўзнагароджана партызанскім медалём першай ступні.

У адзін з летніх вечароў я убачыў, як у наш завулак падкаціла нямецкая машына і спынілася ля дома, што наступраць. Але людзі, якія выйшлі зь яе, не затрымаліся там, а чамусыці пашлі да мяне. Ускінулі рукі да столу: «Хайль Гітлер!» Перакладчык запытаўся:

— Як доўга вы жывёце ў гэтай хаце?

— Пасля таго, як нашыя бомбы запалі Дом спэцыялісту, дзе жылі раней, камісар доктар,— адказаў я.

— Кайзер мае намер купіць вашыя пэйзажы.

— Акрамя таго, што ён бачыць на сцяне другіх не маю. (На сцяне кнопкімі прымасаваныя кардонкі, на якіх хуткія накідкі — эцюды).

Камісар тыкнуў пальцам на чатыры кардонкі і запытаўся: «Колькі ўсё гэта будзе каштаваць?»

Я адказаў, што ня ведаю, што і дзе можна купіць на гэтыя маркі. Доктар Кайзер паклаў на стол 70 марак і папрасіў напісаць распіску. Пытаюся:

— Навошта пісаць распіску? Можа доктар Кайзер не для сябе купляе?

— Для сябе, але яна патрэбна яму як доказ, што б ніхто не падумаў, што ён у вас іх съвіснou.

Я нярвуюся, хачу хутчэй запакаваць майонік, руکі трасуцца. Чую, як перакладчык гаворыць:

— І калі ў вас будзе што-небудзь на душы, вы заўсёды зможыце звярнуцца да доктара Кайзера, ён вам паможа.

А на душы накапілася шмат чаго. Ці можна, напрыклад, падамагчы даведацца, дзе трэ браты май жонкі, што носяць прозвішча Галубок? Але хіба аб гэтым пытацца у таго, хто спаліў гарады, ды праліў рабі нашай крыве. Не, прасіць ня будзем нічога і скардзіца на Сталіна, за тое, што ён расстраляў баць-

ку май жонкі — Галубка, таксама ня станем. Хаця ўсяго слова — і мы з жонкай мелі-б шыкоўную кватэру, добрыя ўмовы жыцьця і лепшыя заказы па маёй прафесіі.

Мабыць больш года праўшшло з таго часу, калі старэйшая дачка Галубка — Багуслава мусіла выехаць зь Менска ў гарадзкі пасёлак Узда разам з маці, малодшай сястрой Мілай, з сваёю дачкою Славай і дзязьмі Міль — Сяргеем і Ларысай. У Менску заставацца ёй было небясьпечна, бо ўсе ведалі Галубку і тое, што Багуслава замужам за Плісанам — вядомым хірургам-дацэнтам, які ўгрызскай нацыянальнасці. Плісан быў на фронце, а Багуславу з дачкой Славай немцы маглі кінуць у гета, як яны зрабілі з Ганнай Левінай ды зь іншымі жанчынамі, якімі рабілі аперациі — пазбаўлялі дзетараджэньня. У пасёлку Узда Галубкоў таскама ведалі, але муж Багуславы быў тут незнамы. Багуслава Галубок хутка ўладкавалася ў бальніцы, стала намеснікам галоўнага лекара. Была яна па спэцыялізаціі хірургам. Што ні дзень, то апэрацыя. Вакол Узды лясы, што цягнуліся да Негарэлава, а далей амаль да самага Менска. Умовы для партызанаў добрыя — шаша вузкай стуж каю цягнецца праз лес. Прыўшлося немцам вырубаць лясы па 50 метраў з кожнага боку, што, безумоўна, спрыяла абароне. Лекар Галубок лячыла хворых незалежна ад таго немец ён быў або партызан. Што датычыцца ўзьдзенцаў, дык яны ўшлі да яе заўжды, калі патрэба была. Мая маці таксама апінулася ў гэтым гарадзкім пасёлку. Яна ўмела шыць і такім чынам зарабляла на хлеб. Разве лік ішоў натурай. Усё гэта нядзіўна, бо ў горадзе і тыдня не пражывеш без дапамогі вёскі.

Аднойчы прыйшоў да нас у хату паліцай і працягнуў паперу. Я пазнаў по-

чырк Багуславы: «Міла ѹ я ў турме, памажыце». Далі паліцаю нейкі хабар за паведамленыне. Распыталі, што ды як. Але што рабіць далей? Ісьці да Кайзера небяспечна, бо гэта не матэрыяльная прозьба, а палітычная. Няма надзеі, хутчэй пашкодзіш справе. Праз дні тры да нас забегла дзяўчынка. Яна зь біржы працы, працуе ў жаночым аддзеле. «Вашыя дзьве сястры зараз у нас на біржы, неадкладна прымайце нейкія меры, інакш, будзе позна», — папярэдж-вае яна нас.

Трэба ісьці на біржу. Апранао летняе паліто і каплялош, бо гавораць, што шэф жаночай біржы фрау Эльжэвіц — суръёзная жанчына. Перад яе кабінэтам сядзяць дзьве сакратаркі, адна зь іх ужо знаёмана мне. Ступаю ў дзьверы, уваходжу, здымая каплялош, чую: «Сядайце!». Перада мною жанчыну ва ўніформе, ёй гадоў, мабыць, зь пляндыселят. Твар яе шэры, тылічны для астзейской немкі: нос доўгі з гарбінкаю, малая вочы сядзяць глыбока. Не жанчына, а паліцай ў спадніцы.

Між тым і яна глядзіць на мяне як на чалавека, які прыйшоў вядома зь якой мэтай. Пытаетца, што мяне прывяло сюды. Кажу, што я мастак і хачу пісаць яе партрэт.

— Я ўжо маю яго.

— Я ведаю пра гэта, але я напішу лепш, бо я мастак, а вас пісаў архітэктар Плеханаў акуварэлью, што ні адно і тое.

— Добра, а як будзем разылічвацца?

— Пад вашым загадам ёсьць дзве сястры маёй жонкі.

— Пойдзем, я іх вам аддам.

Хваліваньням няма канца, усё яшчэ на веру, што забяру жанчын. Разам з фрау ўваходзім у пусты пакой. Там сядзяць схуднелыя з бруднымі тварамі мае нявольніцы з клумкамі ў руках.

— Даю вам два месяцы адпачынку, а

там пабачым, — кажа Эльжэвіц.

Шчасльвія, мы ідзем да хаты. Па дарозе даведваюся, што сясьцёр схапілі за сувязь з партызанамі. Тады з Узды ўзялі чалавек сорак ды пад канвоем адvezly ў Менск. Пасля турмы іх даставілі на мэдкамісю, каб адправіць у Нямеччыну. Добра, што ў камісі знаёмыя лекары, беларусы, адзначылі ў даведцы, што ў Эміліі цяжарасць, а у Багуславы элілесця. Таму і трапілі яны да фрау Эльжэвіц на біржу працы.

Фрау Эльжэвіц мела кватэру па ўльянаўскай вуліцы ў чырвоным будынку. Там і пачаліся сэансы. Я даведаўся да ўсяго, што яна яшчэ і старая дзева, адсюль і нелюбоў да жанчын, зайздрасцьць. Да таго-крайда на Бога за твар, які не падабаўся ні ёй, ні мне, як мастаку. Але трэба рабіць усе, каб было і падабенства, і хоць крышачу прыгажосьці, інакш мае абяцаць ня спраўдзяцца, і фрау не даруе мне падману.

У часы сэансаў да яе прыходзілі жанчыны. Хто прыносіў вялікі торт, хто пародзістых шчанятыкаў, хто рабіў манікюр. Так адбывалася кожны раз. Нарэшце, сэансы скончыліся. Партрэт фрау спадабаўся, і яна запрасіла да сябе суседа, каб ён пацьвердзіў яе ўражанье. Паказала яна яму таксама пэйзажы тых мас-такоў, жонкі якіх вызваліліся ад фізычных і цяжкіх працаў. Фрау Эльжэвіц дзівілася, адкуль я, па манэры і почырку, пазнаю прозьвішчы аўтараў. Толькі аднаго пазаніць ня здолеў. Гэта быў Кліменка, вельмі бездапаможны мастак, які аднак, як казалі пра яго, пісаў партрэт генерала СС Готвальда і на самалёце вылятаў да сваёй мадзлі на кожны з сэансаў. У вайну ўсё магло быць. Кожны немец мог памяняць найлепшую каліяровую разрадку ў хуткі накідак алоўкам, абы гэта быў арыгінал. Кожны нямецкі салдат ведаў цану мастацкаму

твому, а пагэтаму яны цягнулі ўсё, што зроблена рукамі майстра. Адсюль адносіны да мастака былі лепшымі, чым да іншых.

Успамінаеца, як па тэлебачанью мастак Савіцкі адказаў на пытаныні вучня: «А што было, калі-б немцы даведа ліся, што вы мастак?» Савіцкі адказаў на пытанынне так: «Яны мяне-б расстралялі». Але гэта няпраўда, бо перш- наперш немцы спыталіся ці навялі спраўкі адно сна нацыянальнасьці. Калі-б Савіцкі быў яўрэй, то зь ім было тое, што з Браззрам, які меў пропуск з гета і рабіў хуткія малюнкі салдатаў або малодшых афіцэраў за бохан хлеба ці банку кансерваў. Потым, калі гестапа ўзяло яго да сябе, ён бесперапынку малаўяў усіх, хто хацеў. А пасля яго пусцілі ў расход. Трэба заўсёды помніць, што вермахт — нямецкая армія — гэта не адно і тое, што СС ці СД , ці гестапа. Армейскія афіцэры, салдаты і самі не вельмі любілі гэтыя гітлераўскія арганізацыі. Савіцкі да вайны нідзе не займаўся і ніякім мастаком яшчэ ня быў. Ён трапіў у Нямеччыну як остатрайтэр-рабочы з Усходу па набору беларускай моладзі для працы на вёсцы. Працаўяў ён у бауэра (селяніне) на гаспадарцы, як і другі наш мастак — Казей. Той таксама яшчэ нідзе не вучыўся на мастака, але быў як і Савіцкі, здольны з маленства хлапец.

Той, хто добра ведае немцаў у розных умовах, у рознай якасці, ня будзе з усіх іх рабіць ворагаў з фашысцкай афарбоўкай, а таксама разглядаць як камуністаў ці антыфашисты. Успамінаю Петэра Грэйвена, інжынера стройбатальён на, які мяне папярэджваў, каб я ніколі не расказываў, як немцы ў адзеньні нашай міліцыі скідаваліся на парашутах у натоўпы менскіх уцекачоў; каб рабіць паніку («Цябе, Джэні, могуць схапіць і

расстраляць, як сьведку парушэнняў міжнароднае канвенцыі, што забараняе пераапранацца ў ваеннае адзеньне не спрэціўніка»). Петэр Грэйвен піхаў мне ў кішэні хлебныя галеты для майго маленькага сына Генрыха. Калі я прыходзіў да яго, ён абавязковая карміў мяне і даваў з сабою, бо ведаў, што я без перапынку хачу есьці і думаю аб сям'і. Ён быў ня толькі добры чалавек, але і меў свае погляды на вайну, на тое, што Гітлер хоча выглядаць як вызваліцель, а з другога боку вядзе тэрор сярод невіноўных людзей, вешае іх, як партызанаў, на кожным тэлеграфным слупу.

Аднойчы Петэр запытаўся ў мяне:

— Ці бачы ты фільм «Дыктатар»?

— Не, але ведаю, што стужка гэтая была закупленая. Але не пашла ў пракаце, бо дыктатар быў вельмі падбоны на Сталіна. Не па зынешнасьці, а па дзеянасьці.

— Хочаш, мы табе пакажам яе, вядома, пад сакрэтам?

— Не, бо не хачу нечаканасцей, у маім стане гэта небяспечна.

Фільм быў карыкатураю на абодвух дыктатараў, і аб гэтым ведалі ня толькі нямецкія камуністы, але і ўсе салдаты вермахта. Часта немцы рабілі пароўнаныне паміж Гітлерам і Сталінім: «У вас Правадыр — у нас Фюрэр. Але чаму вашыя сябры партыі не маюць партыйнай вонраткі і партыйных знакаў? Ці не таму, каб ніхто ня мог сказаць тое, абы чым ду мае ўслых, бо сярод прысутных ёсьць сябры партыі, а ніхто абы гэтым ня ведае». Яны не малі паверыць у тое, што дрэваапрацоўчы завод імя Молатава ў Менску толькі носіць імя Молатава, а не зьяўляеца ягонай уласнасцю. Як прыклад у сябе, называлі Герынверке — заводы Герынга, якія былі сапраўды ягонай уласнасцю. Аднойчы, адзін партайгеноцсэ, паказваючы на сваю вонратку, а

потым на партыйны значок, съвяджаў, што гэта ўсё хлеб. Ён нават не сароміўся таго цынізму, бо лічыў па сабе, што і ў нас ідуць у партыю, бо яна дае ўсё, чаго на маюць беспартыйныя. «Мы хочам жыць добра зараз, а ваш камунізм — гэта мары, якія залежаць ад сусьветнай рэвалюцыі, якую цяжка дачакацца ў адно жыцьцё чалавека». Нем-цы казалі так: «Гітлер дае нам працу, дае пазыку на пабудову ўласнага дома, ён ліквідаваў беспрацоў. А каб жыцьцё было яшчэ лепш, трэба пашыраць жыцьцёвыя прасторы за кошт Расеі, у якой іх занадта». Усё так і адбывалася, як было ў кнізе Майн Камф. Можа вельмі спрошчана, але для звычайнага немца больш і ня трэба. Колкі разоў бачыў, як салдат ці тылавы немец даставаў з кішэні фота, дзе яго дзеці, яго хатка і ён сам з жонкай у агародзе калупаеща. Чаго больш трэба для жыцьця? Яму хапала, а ўсё астотніе патрабавала дзяржава, якая даўно мела патрэбу ў жыцьцёвых прасторы.

Пасля таго, як савецкія войскі пагналі немцаў з Смаленска, у Менску актыўизавалася гестапа, а разам зь ім і гарадзкія німецкія ўлады, якія распалилі нацыяналістычныя спрэчкі сярод беларускага насельніцтва. Яны казалі, што партызаны, большавікі адпомысьцяць за тое, што ты супрацоўнічаў з немцамі ці, наогул, заставаўся нейтральным. Яны ведалі, чым запалохаць нашу інтэлігенцыю, спасылаючыся на рэпрэсны 30-х гадоў, калі па аднаму толькі даносу хапалі людзей без суда і съледства. Ця пер-жа за працу ў немцаў кожнага чакала куля ў патыліцу. Пачаліся правакацыі, такія моцныя і хітрыя, што нельга было зразумець, зь якога боку яны ідуць, і хто гэтым займаецца.

Вядомы кампазытар Туранкоў апнуўся ў акупаваным Менску і мусіў не

паверыць тым людзям, якія называлі сябе партызанамі і прапаноўвалі яму бысьпеку. Яны хацелі пераправіць яго ў лес да партызанаў, а затым на самалёце ў Москву. Туранкоў ня даў згоды, паличыў, што гэта звычайная пракавація. Ня так лёгка было зьбегчы вядомому чала веку, ды пры тым не адному, а зь сям' ёй. Зарараз некаторым цяжка паверыць, што абставіны ў той час былі такія, што даўно вядомы табе чалавек мог быць зусім ня тым, кем ён быў раней. Асьцярожнасць была патрэбна ўсюды і кожнае слова патрабавала абдумоўвання.

Як я ўжо казаў, загадчыкам аддзелу мастацтва быў Панін, а яго намеснікам малодшы брат Алеся Ільінскага, славутага артыста камэдыйнага жанру (у канцы жыцьця народнага артыста СССР). Панін быў музыказнаўцам, добра ведаў нямецкую і французкую мовы. Ён прыйшоў да немцаў у чырвонаармейскім адзеньні — здаўся добраахвотна ў палон. Як інтэлігент, ён больш падыходзіў да аддзела мастацтва. Таму стаў намеснікам шэфа ва Ўправе. Казалі, што Ільінскі быў або журналіст, або пісьменнік. Меў ён зьнешнісць вельмі падобную на яўрэйскую, трохі ведаў нямецкую мову і добра беларускую. Відаць, ня толькі зьнешнісць Ільінскага, але і нешта іншае давалі Паніну мажлівасць чаплянца да яго, маўляў, ня месца жыдам у аддзеле мастацтва. Паміж імі пачалася грызня. Адразу скажам, што Панін меў перавагу над Ільінскім у tym, што немцамі ня трэба нікіх доказаў,— скажы пра любога, што ён яўрэй і гэтага хопіць, каб закатаваць чалавека. Аднойчы Ільінскі зайшоў да маці Кругалевіча, каб тая стала съведчай і змагла даказаць, што ён не яўрэй. Тая была знаёмая зь яго бацькам, але, здаецца, яна нікуды не пайшла, бо была старой і хворай жанчынай. Што сталася

далей зь Ільїнскім мне невядома, але казалі людзі, немцы закатавалі яго.

У Менску апнуўся архітэктар Пляханаў, які, вядома, нічога не будаваў, але, як валодаўшы тэхнікай акварэлі, рабіў партрэты немцаў з Генеральнага Камісарыяту. Ён так разбесьціўся і зазнаўся, што пачаў сварку зь немцамі ў час ў п'яной вакханаліі, дзе і быў застрэліны там-же на месцы.

Успамінаеца яшчэ прозвішча кампазытара Шчаглова, які зьявіўся ва Ўправе, здаў свой ордэн Знак пашаны, што атрымаў на першай беларускай дэкаадзе літаратуры і мастацтва ў Маскве. Рабілася, як казалі, усё добраахвотна, па маладосці і глупству. Бегчы зь Менску прыйшлося авалязкова, бо зарана вырашыў, што бальшавікі больш ня вернуцца ніколі.

Малады кампазытар Кляус скарыстаў сваё яўёна нямецкае прозвішча і падаўся да немцаў. Яны далі яму хату (бы лую яўрэйскую). Калі савецкія войскі бліжэй націснулі да Менску, то ён мусіў бегчы ў Германію з усёй сям'ёй. Напярэдадні ён зайшоў да нас, каб запаліць печ (Кляус з лушпінаў бульбы рабіў рассаду) і пачаў размову наконт ад'езду. Ён разважаў так: трэба абраць краіну, дзе будзе больш кароваў, чым людзей, і гэта мусіць быць Галандыя. Але, відаць, Кляус нешта не разлічыў і папаў у зону акупацыі Германіі савецкімі вайскамі, а такія ўцекачы заўсёды адсылаўся ў тыя гарады, скуль яны беглі зь немцамі. Рабілася гэта таму, каб лягчэй было дазнацца, чаму бег чалавек ад сваіх вызваліцеляў, якія абставіны прымусілі яго пайсьці на гэтае.

Памятаю, як у канцы сінёвіны 1945 г. нехта пастукаў у нашу хату позынім халодным вечарам. Калі адчыніў дзвёры, убачыў Кляуса, яго жонку, дачку, якой гадоў 7 і бацьку жонкі, якому

было пад 60. Кляус пачаў гаворку з таго, што хата належыць зараз пляменынцы, і ён думае, што мы павінны пакінуць гэты дом. (Сп-я Кругалевіч памерла яшчэ пры немцах, яе пахавала пляменыніца, якая і стала гаспадыняй гэтай хібаркі). Ён прапанаваў, каб мы шукалі сабе памешканье ў Менску, які быў разбураны ўшчэнт і ў якім захаваліся толькі драўляныя застройкі прыватных дамоў. На маё шчасце, вярнулася жонка, і спакойна растлумачыла, што па савецкіх законах пляменыніца ня мае права спадчыны, а толькі дзеці, пад другое, мы адкупілі гэту хату ў Варашылаўскім райвыканкаме, бо яна дoudi час заставалася без гаспадара. Кляусам лягчэй чым нам можна было знайсці кватэру, іх усе ведалі ў гэтым раёне. Гэтак і сталася, у канцы завулка, у хаце з чатырмі пакоямі ім далі палову. Мы-ж з свайго боку перадалі ім усе рэчы, які належалі нябожчыцы. Праз нейкі час Кляуса арыштавалі ѹ адаслалі некуды адбываць пакараныне.

Так не пашчасціла Кляусу, але пашанцавала мастаку Міколе Пашкевічу, які з жонкаю мастачкай Галінай Дакальскай і яе маткай ды яшчэ з пляменыніцай, дачкой актрысы Веруты Дакальскай, перараблялі спачатку ў Вільню, а потым у Коўна.

(Працяг у наступным нумары)

*** РДНІС СЛОВА ***

«Зыйшоўшы кроکаў некалькі...»

Янка Юхнавец

70 год назад, 3 лістапада 1921 года на Бягомельщине (Докшицкі раён) нарадзіўся Янка Юхнавец.

У 1948 годзе ў часопісе «Шыпшина» ўпершыню былі надрукаваныя вершы Юхнавца. Потым яго мэтафізычныя, не зусім традыцыйныя, але шырыны, як ад споведзі, вершы пачалі зўяляцца у часопісах «Сакавік», «Конадні» й іншых эміграцыйных выданьнях.

У 1953 годзе ў выйшла першая кніга пазэсіі Янкі Юхнаўца. Яна мела назоў «Шорах Мойкнасьці». «Новая Элэгія» была надрукавана ў Баварыі ў 1964 годзе. Зборнік «Калюмбы» пабачыў съвет у 1967 годзе.

Самая апошняя трохніжная зборка вершаў пад назовам «Творы» датуеца 1989—1990 гг. Многія творы Янкі Юхнаўца былі перакладзены на ўкраінскую мову паэтам Л.Палтавай.

Хаця Янка Юхнавец — майстра верша, але ёсьць сярод яго здабыткаў і пра-зічныя творы. Ягоныя апавяданыні ў розныя часы друкаваліся ў шматлікіх выданьнях, але асобнымі зборнікамі не выходзілі.

Рэдакцыя часопіса «Полацак» він-шуе Янку Юхнаўца зь юбілем і зычыць яму здароўя, выкананыя ўсіх задумай, доўгіх і творчых гадоў жыцця.

Прапануем чытачам некалькі вер-шаў паэта.

Зыйшоўшы кроکаў некалькі з узгорку
апынішся на скрайку даўніны тваёй:
там струмяніць усё ablatae крывей
Няміга вузкая, нібы ў надвячорку
сuttonіць водгуть далёкае паходні.
Там прывідам вітальных

стогнаў захаплёны
мройны мір ня цісьнеть грудзі плёнам:
спагаднае прымі жыццё,
як ёсьць на сходні

пакуты вашае, цярпеньня і пагарда...
Плыўі, Няміга! У збытку поеняя
патокам скрух
скарынку хлеба богам не прыклікаюць.
Свабоды зайдзоасьці ня цешацца
прычасцій скаргаў,
як чуткі досьвіткам -
так кволіяць хвалі слыхі,—
грахамі усялякамі... і добрымі
мы байм іх.

Сакратава

Ціхінь мінулау -разьмёты крылаў асьцярожныя
тайніцай атулі разгаданай ня імі.

Існасыці вускрос карэньнямі даўгімі
забяры граніт і часылінкі душы парожнай.

Шчэ пакідаецца шмат месца для жахлівага.

І можа паважаць было - знаходзіць сваю рату.

Нясуць атруту — даўгі за некага. Караваюць за віну:

напэўна кату
што ўчора сноўдаўся, нікім ня гнаны,
прысыніўся дзень і грош не зарабляны.

Хрышчэнцы

Хадзем. Акрыяў я. Якраз у час
старасьць надышла як і маё маленства.
будзе люба ўсё. Жаданье кажнае уразіць нас,
аддаючы крыўі моц блізкага наўцемства:

хрышчэнцамі хадзем да сълепасьці вякоў—
там гімны моўкнасці, як скорсць, што любіць вартасць—
съвет палоханы чым-небудзь зноў
у просьбы кідаецца, тайкуючы ўпартасць.

І толькі даўши ўбожану, тады
паверым собскай моцы пераможца.

Усяк унімемся трывогамі сваімі —
даляву якую кроў не апалошча...
Жыцьцё ясьніць нат кроплямі малымі.
Пытаешся: —Ці жыць хоць шчасльямі благамі?

Маісеевы законы

Масей Сяднёў

(3 цыклу біблейска-гіранічныя вершы)

Вуснамі свайго памазанніка Маісея Бог апавясьціў
цэлы кодэкс законаў-пастановаў.
Сярод іх закон пра няволынікай,
закон пра пашкоджанын чалавеку,
закон пра кражу, закон пра ўдоваў і сірат,
закон пра дзяяўчыну і шмат іншых законаў.

У законе пра дзяяўчыну, напрыклад, сказана:
калі хто сапусціць неабручоную дзяяўчыну
і перасыпць зь ёй, мусіць узяць яе
сабе ў жонкі.
Закон гэты паўсядна ў нас парушаецца:
спакусяць, перасыпяць, а ў жонкі не бяруць.

У законе пра ўдоваў і сіратай сказана:
Ні ўдавы, ні сіраты ня крыўдзіце.
Калі ты пакрыўдзіш іх і яны паскардзяцца Мне,
Я пачую іхнью скарагу, і гнеў мой выбухне,
І засяку Я мячом вас, і будуць жонкі ваши,
І дзеци ваши ўдовамі і сіратамі

Калі-ж пачуе Усавышні скаргі
удоваў і сіратай на зямлі беларускай?

Лесьвіца

Біблейскі Якаў убачыў у сyne лесьвіцу.

Яна, стоячы на зямлі, датыкалася
свaim верхам неба.

Па ёй спушчаліся і ўзбіраліся назад
Божыя ангелы.

Добра, што гэта быў толькі сон.

Калі-б гэта было на самай справе так,
па лесьвіцы ўзбраўся-б на неба ні адзін хам.

Божая міласьць

Бог усё-ж быў міласьцівы
да дачок чалавечых:
загадаў Ною ўзаць іх
у каўчэг да сябе,
каб яны не загінулі ў патопе.
Інакш — што раблі-б тады
сыны Божыя?

Шматстайнасьць

Некалі на зямлі была адзінай мова.
адзіны дыялэкт, і людзі добра разумелі
адзін аднога.
У адзінстве і паразуменыні яны пабудавалі
у зямлі Сэнаарскай вялікі горад і вежу
да самых нябес.
Ды Богу не спадабалася аднастайнае адзінства:
Ён стварыў съвет шматстайным.
Узяў і змяшаў там мову, каб не разумелі
мовы іншага. Расысееў іх па ўсім съвеце,
і яны перасталі будаваць горад.
Вежа распалася. Але замест аднэй,
адзінай мовы, зьявілася на съвеце
шмат моваў, у тым ліку і беларуская.

Міласэрная Сара

У Сары, жонкі Аўрама, ня было дзяцей —
не раджала. Так захацеў Бог.
І Сара сказала свайму мужу:
ты ведаеш, я не магу раджаць,
вазьмі маю служанку і ўвайдзі ў яе.
Дала яму сваю служанку, эгіпцянку Агар.
І Аўрам ўвайшоў у яе. Служанка зацияжыла
і нарадзіла яму сына Ізмаіла.

Надзвычайная гісторыя.

Сучасныя нашыя Сары, нажаль, не такія міласэрныя.

1991 г.

«Заціхніце, муки каханья...»
Святлана Белая

У час вячэрні шэра-ружаваты ў ціхай старасьвецкай хадзе Какуевых гучала «Месячная саната» Бэтховена. Слухачоў сабралось наядштат: Максім, Добік, браты Рафаіл і Мікалай Какуевы, сястра Ані Варвара й яе ўцётка Татьцяна Рафаілаўна. Вясёлы і трывожны гук раяля роўнай дарожкай разліваўся па вялікай залі і старому, падобнаму на парк, саду. Аня хадзіла ў лепшых вучаніцах Яраслаўскай жаночай гімназіі, алякункаю якой была Праскоўя Аньціпава. Гэтая прывабная, на рэдкасць таленавітая мэцэнатка, зрабіла ўсё, каб яе гімназісткі змаглі атрымаць добрую адукацию. У гімназіі выкладаліся музыка, жывапіс, літаратурна, замежных моваў. Сыцены клясаў упрыгожвалі творы вядомых мастакоў і графікаў, якія ўсё жыцьцё зьбірала Аньціпава. (Яе багатая калекцыя паклала пачатак Яраслаўскуму мастацкаму музэю, які быў створаны ў сінегні 1908 г.) Сестры Какуевы вылучаліся сярод сваіх сябровак ня толькі прыгажосцю. Варвара цудоўна малівала. Аня была здолбнай да замежных моваў, коннай язды й музыкі. Выкладчыкі гімназіі прадказвалі ёй будучыню піаністкі, але дзяўчына толькі зь усымешкай слухала іх прарочтвы. Яна, як і некалі яе маці, шчыра любіла музыку. Аня праста жыла ёю.

Тонкія пальцы перабіралі клавішы раяля, і кожны яго гук адбіваўся у душы Максіма. Яму здавалася, што ён бачыць чароўны сон. Разам з музыкай набягали хвалімі шчасльця радкі.

Учора шчасльце толькі глянула нясьмела,
І развеяліся хмари змрочных дум,
Срэца чулае і млеча, і балела.
Радасцьць Душу мне шчаміла, быццам сум.
Усё жыцьцё цяпер, як лёгкая завея,
Кнігу разгарну — а не могу чытаць.
Як зрабілася, што пакахаў цябе я —
Хіба знаю я? Ды і нашто мне знаць?

І хадзе саната скончылася, ад яе «шчэ доўга веяў пах, як ад цвягтка». Максім ня мог надыхацца тым музычным водарам. Аб гэтым ён і хадеў сказаць Ані, калі падыйшоў да яе. Юнак заглянёў у яе чорныя, як нач, вочы і — разгубіўся. Эта былі іншыя, зусім ня тыя, што толькі што глядзелі ў ноты вочы. У іх жыў сум і незразумелая яму таямнічасць. Але яны пацяпелі, калі ён пачаў гаварыць. Можа таму, Максім, пачыранеўшы, нарашце, признаўся: «Калі вы гралі, Ваш вобраз адбіваўся на крышцы раяля. Але згіне адгуль ваш вобраз і съледу ня кіне. А ў майдані душы яму ўжо ня згінуць». Маўчаныне панавала ў залі. Ён зразумеў, што сказаў тое, чаго нельга было зараз казаць. І адчуваючы, як сэрца моцна забілася ў грудзях, амаль выбег з пакоя.

Потым яны сядзелі на прыгожай веерандзе і пілі духмяную гарбату з яблычным варэннем. Аня была побач, і калі яе тонкая рука крышку дакраналася да ягонай, ён адчуваў сябе самым шчасльвым на зямлі. Ён ня чуў, аб чым гаварылі навокал. Не разумеў, з чаго рагочуць сябры. Максім бачыў толькі Аню.

Як праз нейкую заслону далітаў го-
лас Тацьцяны Рафаілаўны. Здаецца, яна
нешта рассказала пра Шаляпіна. Нечака-
на цётка зъянрнулася да Максіма: «А
Вы, малады чалавек, бывалі калі-небудзь
на канцэрце Шаляпіна?» На пытанье
трэба было адказваць.

— Так, і не аднойчы. Мы тады ў Ніж-
нім Ноўгарадзе жылі, а Шаляпін у гэты
час даваў там канцэрты. Наш сваяк Мак-
сім Горкі пасябраваў зь ім, і съявяк пе-
рабраўся на яго кватэрку. Мы амаль кожны
дзень прыходзілі ў госьці да Горкага
паслухаць Шаляпіна. Перад канцэртам
той авабязковка меў рээтыцыю. У час,
калі ён съявяваў, калі хаты зъбіраліся
людзі. Слухачы прасілі, каб мы адчынілі
вокны. И съявяк з ахвотам рабіў гэта.

— О, так Вы асабіста былі знаёмы з
славутым съявяком? — дзівіца жанчы-
на. — А хто, калі не сакрэт, вам будзе
Максім Горкі? Ведаеце, я з цікавасцю
чытаю ягоныя апавяданні. Некаторыя зъ
іх напісаныя вельмі жава.

— Ягоная жонка, Кацярына Паўлаўна
Волжана, была роднай сястрой маёй
мачыхі.

— Пэўна, і Вы самі вядомым чалавекам
станеце, калі ў вас такое свяяцтва,—съямецца Тацьцяна Рафаілаўна. —
Глядзі, Анечка, некалі і ты будзеш усім
рассказваць, што цябе слухаў Максім
Багдановіч. Што-ж я вельмі рада, што Вы
наведалі наш дом. Спадзяюся, што малады
чалавек будзе нашым частым госьцем

Так пачалася самая шчаслівая Мак-
сімава вясна. Вясна яго кахрання. Амаль
кожны дзень ён прыходзіў у гасцініны
дом Какуевых. У ім заўсёды было ўтуль-
на і па-хатніму цёпла. Зь цяністага адзі-
чэлага сада, дзе без усякага парадку
раслі шыпшина і клён, чарэшнявыя кусты
і тонкі хмель, — веяла кветкамі і яблыкамі.
Вясной пакоі поўніліся тонкім
водарам ябланевых пляёсткаў. Летам —

пахучымі, пладамі антонавак, ранетак.
Двор, як і сад, быў вялікі. Тут заўсёды
йшлі спрэчкі: хто самы спрытны, даклад-
ны ў гульнях, самы любімый зъ якіх—
лапта і гарадкі. Вечары ператвараліся
для ўсіх у сапраудныя съятыя. Потым, у
свяёй пазме «Вераніка», Максім Багдано-
віч так успомніць той незабытны час:

*Вясёла йшлі гулянкі насы:
Пад шум і гук размах рукі
Збіваў здзялку гарадкі,
Быў чутны смех пры відзе «кашы»,
І кожны стрымываў свой плач,
Калі уразаўся ў плечы мяч.
А вечарком мы выпускалі
У паветра белых галубоў.
Зрабішы некалькі кругоў,
У вишынно яны шыбалі,
Як чысты снег, кружылі там
І падалі на дахі нам.
Калі-ж сачыўся бледнаваты
Зор сінім свет праз недасыхіл
І уплятусяся вулак пыл.—
Мы ўсе пяялі калі хаты,
І напаўняй нягучын хор
Маркотнай песняні съіхіхіх двор.*

Максім, безумоўна, прыходзіў да Ка-
куевых ня толькі, каб пагуляць у гарад-
кі або пагаманіць зъ сябрамі. «Усё адна-
ця пер мне думка сэрца душыцы, Як па-
бачыцца з табой, к табе прыйсьці. А па-
лын-трава няхай сабе заглушыць Пазабы-
тыя даўнейшыя пузі», — признаўся ён
Ані ў адным з сваіх вершаў. Кожнае
спатканыне зъ ёю прыносила яму такую
влякую радасць, што яна не магла
зымясціца нават у ягоных вершах. Аня
 стала самым дарагім і блізкім яму ча-
лавекам.

Вясна Максімава кахрання праляцелі
хутка. Зайграла восень свой развітальні-
кі залаты вальс, і заплакала лета, зямлю
пакідаючы. Пачаліся заняткі ў гімна-
зіі і пра гульні прыйшлося забыцца. Максім
стай ўсё радзей прыходзіць да Ка-
куевых. Ён спадзяваўся на новую вясну,
але ягоным марам не суджана было збыц-
ца. Паслья заканчэння гімназіі, ён пae-

хаў на Бацькаўшчыну. Калі вярнуўся, Аñ зноў не было ў Яраслаўлі. Так іх шляхі і разьмінуліся. Яна паступіла ў Пецярбургскую кансерваторию, ён — у Яраслаўскі Дзямідаўскі ліцэй.

Максім ніколі не думаў аў ліцэі. Рэдакцыя «Нашай нівы» даўно дала яму рэкамэндацыю на кафэдру прафэсара Шахматава ў Пецярбургскім універсітэце. Але бацька і слухаць не хацеў пра філэлягічны факультэт:

—Сваім беларусазнаўствам ты зможаш займацца і ў Яраслаўлі. Не ававязкова для гэтага ехаць у Піцер. Для жыцьця трэба мець такую прафэсію, якая да-б верны кавалак хлеба.

Потым ужо больш спакойна, бацька казаў Максіму:

— Пецярбург — горад не для твайго здароўя. Туманы, дажджы, заўсёды вільготнасьць. Ты і дома, у цёплай, натопленай хаце, пры добрым харчаванні, то кашаль, то яшчэ якую хваробу схопіш. А што будзе там? І хто стане даглядаць за табой, калі ты, не дай Божа, захварэш?

Адам Ягоравіч гаварыў доўгая. Прыводзіў розныя доказы. Але Максім стаяў на сваім. Нарэшце, бацька сказаў:

—Не змагу я адначасова цябе і Лёву вучыць ва ўніверсітэтах. Ты-же ведаеш, твой брат пасля гімназіі паедзе ў Маскву. Пашкадуй ты нас, Максім, заставаўся ў Яраслаўлі. Паступіш у Дзямідаўскі ліцэй. Будзеш судзьдёй або юристам...

Максім у запале тады сказаў: «Пракурорам быць не хачу. Адвакатам і судзьдзёй таксама. Хачу быць літаратарам або вучоным». Але прыйшлося падпарадковацца бацьку. Нягледзячы на тое, што жаданьне прысьвяціць сябе вывучэнню беларускі, з кожным днём становілася ўсё мацней.

Прыгожая форма ліцэіста зь бліскучымі гузікамі і форменай тужуркай. У кішэні — новенькі гадзіннік, які бацька падарыў з нагоды заканчэння гімназіі. Максім — ліцэіст. Гучыць гучна і чамусьці Царскасельскі ліцэй прыгавдаеца. Можа таму, што там таксама выхоўвалі вальнадумцаў, праудашукальнікаў і дзекабрыстаў.

Яраслаўскі ліцэй працягваў гэтую традыцыю. Неаднойчы тут разгараўся студэнцкія хваляванні, пасля якіх звычайна адбываліся арышты. Ці мог працдачыца падобнае праёнук вядомага багача Мікіты Дзямідава, калі ў 1805 г. адчыняў на свае сродкі ліцэй? Праўда, тады ён называўся інакі: Вышэйшае на-вук вучылішча. Потым яно пераўтварылася ў камэрцыйны ліцэй, а 30 жніўня 1870 года, калі пасля судовай реформы тут пачалі выкладаць юрыдыкцыю, адбылося ўрачыстае адкрыццё юрыдычнага ліцэю.

З гэтага часу па сутнасьці і пачынаеца яго гісторыя. Хаця ён рыхтаваў будучых вартаўнікоў закону, але навучэнцы самі неаднойчы парушалі яго. Асабліва у пачатку XX ст. Студэнцкія сходкі, мітынгі, дэмантрацыі сталі звыклай зьявай. Максім быў съведкам адной з іх. Неяк вяртаючыся зь сябрамі зь гімназіі, ён убачыў группу студэнтаў, якія зь песьнямі шлі на Стрэлку. Сябра Максіма па клясу расказаў, што дзямідаўцы выйшлі на вуліцу ў знак пратэсту супроты выхадкі аднаго з прафэсараў. Примаючы ў ліцэістаў экзамен, ён пачуў на карыдоры рогат і вясёлую размову. Выкладчык палічыў, што ў такой атмасфэры ён ня зможа далей працягваць экзамен. Таму сабраўся і пайшоў дахаты. Абураныя студэнты вырашылі арганізацца мітынг. Але атрады коннай і пешай паліцыі не далі ім нават пачаць яго. Ліцэісты сабраліся зноў, на наступ-

ны дзень. На гэты раз іх было больші, бо да іх далучыліся ліцэісты іншых курсаў і некаторыя гімназысты. Але Максім ні ў гэтих, ні ў іншых падзеях не ўдзельнічаў. Ён больш не марыў стаць палітычным лідэрам. Беларусіка захапіла яго поўнасцю. А паступіўшы ў ліцэй, юнак наўясу адыйшоў ад палітычнай барацьбы.

Максім рэгулярна хадзіў на заняткі. Толькі сябры па курсу бачылі яго не заўсёды. Не, ён паважаў выкладчыку ліцэя, якія акрамя ўсяго вялікую асьветніцкую працу і разам з студэнтамі ладзілі канцэрты і спектаклі, на якіх зьбіралася шмат гледачоў і... паліцыі, бо часьцей за ўсё ў ліцэі чыталіся забароненныя цэнзурай творы. Максіму падабаліся многія з гэтих самаахвярных людзей. Але вось да навук, якія яны выкладалі, у яго ніякай цікавасці не было. Адзінае, што суцяшала, так гэта систэма, па якой ацэнваліся веды ліцэістаў.

За адказы выстаўлялася толькі «вельмі здавальняюча», «здавальняюча» або «нездавальняюча». Таму па новых правілах, уведзеных у 1906 г., званыне кандыдата юрыдычных навук прысылавалася і ліцэістам зь вельмі сціплымі вучэбнымі поспехамі. Максім гэтае задавальняла, бо заставаўся час для любімай справы. Адсідзеўши на адной большменыш цікавай лекцыі, ён ішоў у ліцэйскую бібліятэку, якая па колькасці юрыдычнай і гістарычнай літаратуры, каштоўнасці выданняў лічылася адной зь лепшых сярод вышэйших установаў Рasei. Да яе фондаў з'яўраліся вучоныя галоўных універсytетаў. І ня толькі па юрыдычных пытаннях, але і па краязнаўству, этнографіі, фальклёру. Сюды паступалі ўсе цэнтральныя часопісы і газэты, якія бацька Максіма не выпісваў. Прыходзіла і новая мастацкая літаратура.

Яраслаўскі Дзямідаўскі ліцэй. Перад ім храм Успення.

Максім амаль увесь час праводзіў тут. Хіба малі цікавіць яго такія навукі, як тое-ж права: дзяржаўнае, адміністратыўнае, крымінальнае, царкоўнае, фінансавае, міжнароднае, рымскае, грамадзянскае і г.д.? Або грамадзянскае судаводства, гісторыя філязофіі права, судовая мэдыцына, якія выкладаліся ў поўным абёме юрыдычных факультэтаў універсітэтатаў. Праўда, вывучалася ў ліцэі і гісторыя расейскай літаратуры, усеагульная гісторыя, нямецкая і французская мовы. Але гэта-ж была кроплі ў моры. Таму вучоба не задавальняла Максіма. Ад смутку не ратаваў і моцны прафэсарскі склад кафэдраў, якім ганарыўся Яраслаўскі Дзямідаўскі ліцэй. У свой час тут выкладаў вядомы расейскі пэдагог К. Ушынскі. Кафэдру гісторыі расейскага права ўзначальваў буйнейшы гісторык права Ўладзімірскі—Буданаў. Лепшыя пэдагагічныя традыцыі ў ліцэі ашчадна зберагаліся. Але яны Максіма не цікавілі, хаця на лекцыях двух выкладчыкаў ён прысутнічаў амаль заўсёды.

Гісторыю расейскага права выкладаў Валерый Шыраеў. Гэты высокаадукаванны чалавек, акрамя юрыдычных пытанняў цікавіўся расейскай гісторыяй. Максім ведаў аб ім ад свайго настаўніка Парфірыя Мізінава, зь якім сябраваў Шыраеў, і таму яшчэ да паступлення ў ліцэй сачыў за яго артыкуламі ў газэце «Голос». Шыраеў лічыўся асобай перадавых ідэй. І яго лекцыі вылучаліся неардынарным поглядам на тыя працэсы, што адбываліся ў Рәсей. Ён марыў аб пераўтварэнні ліцэя ва ўніверсітэт і гэтае пытаныне на раз падымаў на старонках газэтаў. Максім падзяляў думку свайго прафэсара. На жаль, іх мара споўнілася толькі ў лістападзе 1918 г. Валерый Шыраеў, былы выпускнік ліцэя, стаў 1-м прэктарам Яраслаўскага ўніверсітэта.

Другі выкладчык, лекцыі якога Максім стараваўся не пропускаць, быў дырэктар ліцэя Уладзімір Шчаглоў. На заняткі, якія ён вёў па дзяржаўнаму праве і ўсеагульнай гісторыі, усе студэнты хадзілі з ахвотай. Лекцыі прафэсара Шчаглова заўсёды выклікалі бурныя спрэчкі. Ягоныя навуковыя артыкулы друкаваліся ў ліцэйскіх часопісах «Временни Демідовскага юридическага лицея» і ў «Юридической библиографии», адзінам у Рәсей юрыдычным бібліографічным часопісу, які разам з «Юридическими запискамі» выходзіў ў ліцэі. Шчаглоў быў таленавітым літаратарам. Яго кніга «Вышэе учебное заведение в г. Ярославле им. Демидова» карысталася па пуллярнасцю сярод ліцэйцаў. Тыя часта любілі на лекціі задаць прафэсару пытаныне не па тэмэ. Напрыклад, што адбывалася сёняня дзесяць гадоў назад? Профэсар, трошкі падумаўши, адказваў: «10 гадоў назад у гэты дзень быў падпісаны загад на зацьвярджэнне стыпэндыі імя стваральніка расейскага тэатру фёдара Воўкова.» Для студэнтаў гэта была толькі зачэпка, каб пачаць гаворку аб тэатральных навінках. Да іх размовы падключалася і сам прафэсар. І гутарка культуры магла пракаўгавацца гадзінамі.

Такія размовы Максім любіў. У ліцэі ў яго не было блізкіх сяброў. Яго аднакурснікі больш цікавіліся пытанынем: кім лепш стаць пасля заканчэння ліцэя: юристам практикам або тэарэтыкам. А Максіма гэтая проблема не хвялявала. Пасля сваёй пaeздкі на радзіму ён па-сапраўднаму адчуў сябе беларускім пaeзам і сваю будучыню звязаў толькі з літаратурай. Вучобу ў ліцэі юнак разглядаў толькі як вымушаны крок. Шкода было часу, які прыходзілася адрываць ад сваёй беларускі на вывучэннне юрыдычных дысцыплінаў.

Акрамя таго, нямала гадзінаў займала праца у бібліятэчнай камісіі, сябрам якой яго выбрали ліцэйты. Супакойвала тое, што ён мог у першую чаргу карыстатаца фондамі бібліятэкі, першы знаёміца з навінкамі.

Звычайна Максім шукаў зборнікі па этнографіі, фальклёру. Народная творчасць беларускага народу даўно цікавіла яго. Хаця ў яго бацькі, які ў свой час займаўся этнографіяй, была добрая падборка кніг па фальклёрыстыцы, у ліцэйскай бібліятэцы, гаратаючыя зборнікі вясковых прыпевак расейскіх губэрняў, зборнікі песень і казак, Максім яшчэ раз упэўніўся, наколькі багатая спадчына яго народу. І таму, уводзячы ў беларускую пазію тэмы і матывы заходнезўрэапейскай і сусъветнай літаратуры, ён лёгка знаходзіў у роднай мове мастацкія сродкі для перадачы тых матываў. А яшчэ ён цвёрда пераканаўся: нельга разъвіваць чужое, не развіваючаўся свайго. Потым тыя думкі, што прыходзілі ў час працы ў бібліятэцы, знайшли сваё адлюстраваныне ў яго літаратурна-крытычных працах: «Як кожны народ мае сваю нацыянальную душу, так ён мае і свой песенны склад (стыль) твор часці, найбольш прыдатны для гэтай души. Ёсьць ён і ў нас, беларусаў. І мы мусім звязацьца да яго, каб улажыць ў нашу пазію сувязкі сокі, каб стаць бліжэй да души роднага народу, лепей паталіць яе духоўную смагу і запраўды ўзыядца за вялікую працу: разъвіць беларускай народнай культуры», — пісаў ён у артыкуле «Забыты шлях». І да гэтай тэмы ён звязаўся неаднойчы. Максім апісваў побыт, адзеньне, песенну творчасць украінскага насленіцтва ў нарысах «Червона Русь», «Угорская Русь». Звязаўся да этнографічнага матэрыялу, працуочы над брашурай «Братя-чэхі», артыкуламі «Белару-

сы», «Украінское казачество» й іншымі. Яго невялічкія нататкі пра вершы Пушкіна сталі глыбокім дасьледваньнем па сейскага, беларускага, украінскага фальклёру. Наогул, народная творчасць стала для Максіма ня толькі глебай для натхненія. Эта той шлях, які на яго думку, павінен весьці паэтаў да сапраўднай беларускай пазіі. Беларускай ня толькі па мове, але і па духу. Складанай і няпростай дарогай і пайшоў Максім.

Пасля расстання зь Аней, яго душа пачала нудзіцца і зынемагаць. І ў беларускіх песнях ён, нечакана для сябе, знойшоў аналагічныя думкі і пачуцьці. Іх складаў народ. на працягу тысяча-годзьдзяў.

А весткі ад Ані прыходзілі ўсё раздэй. Казалі, што яна мела вялікі посьпех як піяністка, што за ёй залятаеца шмат хлапцоў. Максім верыў і не верыў чуткам. Кахраныне да Ані было настолькі моцным і чыстым, што ён быў уздзячны лёсу нават за тыя кароткія хвіліны яго шчасця. Пыташа каго-небудзь пра Аню ён ня мог. Яе цётка, якая разумела яго пачуцьці, не хацела, каб пляменынца, якую яна выхоўвала зь дзяцінства, была разам з Максімам. Жанчына здагадвалася аб хваробе юнака і ведала, што сухоты, ад якіх памерлі яго маці і брат, рана або позна забиравуць і яго. Цётка хацела шчасця сваёй пляменынцы... Максім адчуваў тую непрыязнь сэрцам. Ён разумеў, што Таццяція Рафаілаўна ніколі не згадаіцца на іх шлюб, і ўсё-такі спадзяваўся на лепшае, бо надзея заўсёды памірае апошніяй. Кожны вечар Максім выходзіў на наберажную Волгі, праходзіў тыя мясьціны, якія ён некалі наведвал з Аней. Над замлёнай узыходзіла яркая зорка Вэнера; якая несла з сабой светлыя згадкі.

ЧАРІВНІ ІСКУСТВА ЧАРІВНІ ІСКУСТВА

Chernobyl

Alexander Lyutsko, Ph.D.

The explosion of Unit 4 of the Chernobyl nuclear power plant happened on the eve of a great holiday, the First of May, which is not only widely celebrated in the Soviet Union, but also an occasion for people to visit friends and relatives.

Although, as it became clear later, the Moscow based authorities (the USSR State Committee for Hydrometeorology, the Institute of Biophysics of the Ministry of Public Health of the USSR, army units, various specialists on nuclear power) immediately carried out measures in the Chernobyl area, but official information to the public at large was withheld. While residents of a 30 km zone from the nuclear power plant were evacuated, no iodine prophylactics or control of contaminated food took place. Because of such negligence, many people located on the track of the radioactive cloud received very high doses early in the accident. Unfortunately, an accurate reconstruction of the radiation levels at that point in time is nearly impossible.

Byelorussian scientists became involved in this case only later. At first only rumors were circulated about an accident at Chernobyl. On May 1, the workers of the Nuclear Department in the Gomel region started to take samples of soil and vegetation. The radioactivity of these samples exceeded several hundred thousand Bks per kg. Moreover, the containers of condensed milk manufactured in the Gomel region have been used as a radioactive source for students' laboratory work.

At first the staff of the Institute of Nuclear Energetics, the Scientific Research Institute of

Cancer and Medical Radiology and the University were involved in the problem. The Committee on Reducing the Consequences of Chernobyl, the Department of the Environment Radiation Control as well as the Institute of Radiology and the Agricultural Radiometry Control Service were set up later. Worst of all, there were no experienced specialists and instruments available to monitor the situation. 12 gamma radiometers were quickly produced at the University's Department of Nuclear Physics. While, of course, quite insufficient, these were the only units in the republic at that point.

All information gathered was submitted to a Government Committee, which comprised of completely unqualified agricultural, industrial and economics executives, who ignored all scientific recommendations, viewing the problem from their particular point of interest. They began to erect many settlements for migrants in the highly contaminated areas, as well as the decontamination of numerous small towns and villages. We know now that these measures produced very poor results. More than one billion rubles were wasted, without any tangible effects. And, worst of all, agricultural production of foodstuffs continued in the contaminated territory without the benefit of any radiometric control. As a result, radioactivity was dispersed all over Byelorussia, increasing the individual dose all over.

In the meantime, bad news started to arrive from the contaminated area. Daily, more and more people were complaining of weakness, and their health was turning for the worse. Thyroid problems

were increasing radically, especially among children. It can be assumed that in certain cases this was caused by the absence of correct information, and the presence of army troops. It became to be called radiophobia. However, it is necessary to take into account that the individual doses caused by the short-lived radioactivity, especially during the passage of the big radioactive cloud over Byelorussia, reached a very high level indeed. Nobody has yet proven that a high dose of radioactivity is beneficial to human health.

Because of the inadequate amount of measurements at that time we are unable to reconstruct the primary picture of the accident. By that I mean the initial level of radiation. In addition, the then Ministry of Public Health, has refused to admit that radiation could result in any ill-effects on the health of the individuals. Thus some very valuable information concerning the dose-rate in humans at the first stage of an accident like Chernobyl was lost to science forever.

The range of the dose-level still remains the main reason for disagreement between the officialdom in Moscow and the Byelorussian point of view. The methodology worked out by the Moscow Institute of Biophysics takes into account only the doses incurred by Cs radiation, ignoring other radio isotopes as well as the doses at the very first stage of the accident. As is widely known, the "350 mrv concept," developed in the Moscow Institute of Biophysics was rejected by the Byelorussian scientific community.

Dose calculation remains a principal and basic problem in the affected regions of Byelorussia. A more accurate definition of doses received by individuals is of particular importance in the objective estimation of the radiation situation in

the republic, as well as of great scientific value. Moreover, it is necessary for making necessary decisions in connection with planning as well as safety measures needed.

The contaminated foodstuffs are another problem. These have received a considerable dose of the radiation throughout Byelorussia. No doubt the determination of cesium contamination is the simplest task at hand. This year it was forbidden to produce agricultural goods in the contaminated areas, but produce from private lots are outside of any controls. As before, there is no equipment available to perform on the spot checking of agricultural goods in the markets. Three models of inexpensive gamma radiometers were developed by the Department of Nuclear Physics, and it is hoped that "Radiometer Enterprise" will produce some three to four hundred of them in near future. This would enable authorities to properly manage the cesium problem.

However, for strontium determination the problem is considerably more serious. We have previous information that bones of individuals show a very high strontium content. We believe that the strontium problem will become a critical one, as long as this element is being accumulated and isn't removed.

We would like to underscore that many of us in the scientific community distrust the quality of radiometric determinations made so far. Any reasonable person understands that the results of any determination depends on the accuracy and quality of the instrumentation available. The problem lies therein that the quality of determination is not adequate when considering the scale of the contaminated area.

Another problem we face is the rather wide-

spread radio-ecological ignorance among both the population and the officials. The resources are frequently wasted, including the charitable help from abroad. For example, precision instruments are frequently found in places where there is no qualified personnel to operate them. On the other hand, the people are not capable to apply the simplest individual safety measures. We are certain, had the young recruits who were brought in to Chernobyl to take part in the reactor emergency cleanup, the so called "liquidators," who were, consequently severely exposed to radiation, have known more about radioactivity, they would be in a much better health today than they are. During this year only two popular brochures were published in Byelorussia, one of them a brief pamphlet.

We hope that in near future the Minsk State University will organize a Radio-Ecological College with the aim to serve as an international education center to train technicians, teachers, etc.

The last but not least of the Chernobyl generated problems is an internal one. The reduction of the consequences of the disaster is quite impossible without a proper scientific guidance. Unfortunately, the various institutions involved, as well as the participating scientist act separately, without collaborating with each other. But what we need is unity of purpose, a high level scientific committee that would collaborate with the government, that would make recommendations how to use the resources available in the most effective ways.

ЗГУКІ БАЦЬЛУЧНЫ

Татары на зямлі Беларусі

Святлана Менская

Восьмы Хадзіс

«...Спытаў адзін чалавек Прагока
(Міласьць і мір яму ад Бога)
—Які Іслам лепш і Прагок адказаў:
 Карміць тых, хто патрабуе
 і вітацца (казаць салам) з тымі,
 каго ведаеш
 і з тымі, каго не ведаеш...»

«На зямлі высакароднага, зычлівага і працавітага народу—беларусаў жыве жмен'ка татараў. Іх так мала, што ў звычайных даведніках колькасць не пазначаецца, бо складае каля 0,12% ад насельніцтва Беларусі. Калі-ж лічыць, колькі засталося нашчадкаў татараў, што пасяліліся на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага ў канцы XIУ ст., то іх яшчэ менш. Прайшло ўжо амаль 600 гадоў, як мы жывем вондаль ад сваёй былой радзімы — Паволжжа і Крыма, але мы не выракліся свае веры —Ісламу— і свайго імя. Часам ад паволжскіх або крымскіх татараў можна пачуць прапрок, што мы ня ведаем татарской мовы. Мы карыстаемся ўжо нам роднай беларускай мовай, гаворым на расейскай мове, разумеем польскую, украінскую. А галоўнае, мы выхоўваем сваіх дзяцей сумленнымі і працавітмі грамадзянамі, якія маюць гонар называцца татарамі ў любых абставінах. А што тычыцца татарской мовы, то прыйдзе час і ў нас будуць свае татарскія школы».

Этымі словамі па-беларуску пачынаеца прадмова да «Байрама», часопіса татарскага грамадзка-культурнага аўяднання «Аль-Кітаб» Менскай вобласці.

Яго начала выдаваць ініцыятыўная група татараў пры Менскім абласным аддзяленні Фонду культуры. Пра што гэты квартальнік? Пра гісторыю і падзеі, да якіх дацьніліся беларускія татары, пра асновы Ісламу, пра дасыледчыкаў гісторыі і культуры татараў, пра заняткі і рамёствы, пра жыццё татараў у Татарстане, пра крымскіх, сібірскіх, астраханскіх, літоўскіх і польскіх татараў. Мяркуеца друкаваць слоўнік казанската-тарскіх і крымскататарскіх найбольш ужывальных слоў і выразаў.

Першы нумар адкрываца цікавым ма тэрыялам пра беларускіх татараў, іх мінулае і сучаснасць. Зъяўленыне татараў на тэрыторыі Беларусі вучоныя тлумачаць па-рознаму. Але, на думку аўтараў, найбольш пераканальнае меркаваныне прафэсара Пецярбургскага ўніверситета Антона Мухлінскага. «Татарскае насельніцтва ўзынікла... з трох элемэнтаў: асельх наёмных і саюзных воінаў татарскіх ордаў; з улусаў, што трапілі ў палон, прыгнаныя Вітаўтам; з выхадцаў Залатой Арды і Крыма, што стаміўшыся ад нязгоды ў сваёй айчынне, самі добраахвотна перасяліліся ў Літву».

Паводля дадзеных гісторыкаў Я.Гембіцкага, З. Калыскага, А. Грыцкевіча, рассяяленыне татараў ў Беларусі пачалося з ХVI ст. У Менску назва «Татарскі канец» (ускрайна) ў гістарычных дакументах упершыню згадваецца ў 1560 годзе, але насяленыне татар, відаць, было ў горадзе значна раней. Татарскія вуліцы былі ў Слоніме, Бярозе Бярэсцейскага павету, Горадні й інш. гарадах Беларусі, што съведчыць аб цесным засяленыні татарамі Беларускай зямлі. Аб гэтым расказвае артыкул «Унутрыгардскія назвы на Беларусі».

Квартальник пачаў друкаваць у пера кладзе на беларускую мову Кур'ян Альфасіха. У «Мазаіке тых часоў» расказваецца аб tym, як адбываўся працэс высялення татараў з Крыма. Значнае месца адведзена фальклёру татараў. Надрукаваныя старажытнам казка з Кітабу, рукапіснага зборніка тэкстаў, запісаных па-беларуску арабскімі літарамі, літаратурная апрацоўка татарскай легенды Вінцуком Адважным. Прыводзяцца тэксты, ноты крымскататарскіх народных песніяў «Что гэта за дзеўчына» і «Перад усходам луны», рэцэпты з татарскай кухні.

Аrlen Кашкуровіч

Адраджэнцы «Пагоні»

Людміла Налівайка

Печатка Вітаута. 1407-1418 гг.

Пагоня і Адраджэнне — съвятыя для кожнага беларуса слова. Яны сусіншыць у яго съядомасьці заўсёды разам. За свабоду Бацькаўшчыны, за збаўленыне яе ад ворагаў склікалі нашыя князі Пагоню. І яна ратавала зямлю, не давала ёй згінуць. А калі трэба было — адраджала яе з папялішчу, ратавала ад згубы. Пагоня і Адраджэнне лялелі ў бязьмежную даль праз стагодзьдзі, звязаны адным ланцугом. Сымбалем кожнага Адраджэння быў рыцарь, які на грозным кані лунаў над зямлём Беларускай, ахоўваючы яе межы. І кожны, хто вырашыў сваё жыццё прысьвяціць Адраджэнню Бацькаўшчыны, прысягаў на Пагоню, каб «... из с тою потребою отчизны, если она да конца згинет, з нею згинуть, або если через ваш ретунок будет выдвигнена, з вами и з нею выринуть».

Быць можа таму, «Адраджэннем» назвалі сваю выстаўку мастакі суполкі «Пагоня», якая экспанавалася сёлета ў Менску, у залах Палаца мастацтва. Яна была створана з удзелам БНФ, Беларускага фонду культуры і стала першай выстаўкай сябраў гэтага маладога аб'яднананьня.

Выстаўка паказала (з пункту глядзяння гісторыі) ня толькі адзін з шляху разьвіцця мастацтва Беларусі, але і падвяла вынікі працы мастакоў-асветнікаў за шмат гадоў іх творчай дзейнасці ў гэтым напрамку.

У Беларусі добра ведаюць іх імёны. А. Марацкін, П. Драчоў, Я. Кулік, М. Купава, У. Маркавец, Ю. Герасіменка-Жызынейскі, А. Лось, А. Сысціновіч, У. Крукоўскі, Ю. Піскун, У. Сулкоўскі, М. Назарчук, Л. Кальмаева, Я. Батальёнк, А. Шатэрнік, А. Пашкевіч, Г. Скрыпнічэнка, А. Лапіцкая, В. Мікіта, К. Харшэвіч, У. Хадропавіч, А. Цыркуноў і інш., хто на працягу многіх гадоў адстойваў у сваёй творчасці права на адлюстраваныне былога і цяперашняга зь гісторыі і быту Беларусі. На сёньняшні дзень гэтыя мастакі — авангард беларускага нацыянальнага мастацтва. Яго гонар і яго адраджэнне. З творчасцю некаторых з іх і знаёміць чытачоў часопіса «Полацак» Людміла Налівайка.

Сучасная выява Пагоні

Нягледзячы на тое, што сябры «Пагоні» не ставілі перад сабой задачы прытрымлівашца якога-небудзь аднаго творчага стылю, але ўсе яны працуяць у реалістычным напрамку, распрацоўваючы клясічныя прынцыпы і традыціі мастацтва беларускай, расейскай і заходніх школаў. У арсэнале мастакоў сродкаў уключаючы розныя манэры і спробы — калаж, мантажы, імпрэсіяністычныя прымёмы, сродкі фотарэалізму.

Не сёньня началася дзеянасьць вядомага беларускага мастака Я.Куліка — аўтара графічных твораў, якія ўзнаўляюць гісторычную карціну разьвіцця Беларусі, пачынаючы ад старажытных часоў. У сваіх экспазіцыяхі мастак дэмантраваў графічныя партрэты Рагвалода, Тура, Рагнеды, Ізяслава, замкі Беларусі.

А.Марацкін — мастак летуценьнік, праудашукальнік. На працягу многіх гадоў мастак, падобна «дзядзьку Язэпу Драздовічу», абышоў пешшу шмат якія вёскі Меншчыны, Віцебшчыны, Полаччыны. Ён замалёвуваў гісторычныя мясціны, зьбіраў цудоўныя ўзоры народнага мастацтва. Разам з сваімі паплечнікамі вярнуў жыцьцё творам Я.Драздовіча, А. Кіш. Любоў да гісторыі сваіго народу дапамагае Ал. Марацкіну ў яго нялёгкай працы па выхаванню маладых мастакоў. Ён — выкладчык жывапісу ў Беларускім тэатральна-мастакскім інстытуце. На выстаўцы мастак прадэманстраўваў свае адносіны да мінулых і адначасова сучасных проблемаў. «Съцежкамі Я.Драздовіча», «Зыніч», «Памяці Палын» «Планета Палын» «Памяці 26 красавіка 1986 года», — на гэтых і іншых яго творах можна пабачыць вобразы сёняшніх барацьбітоў за адраджэнне беларускай мовы, нацыянальнай гіднасці народу: Я.Луцэвіча, З.Пазнянка, А.Бембеля і іншых змагароў зямлі Беларускай.

Творы плякатастыя У Крукоўскага — аўтара шэрагу аркушоў, прысьвечаных Я.Драздовічу, М. Багдановічу, К.Каліноўскаму, У. Караткевічу добра вядомы беларускім гледачам. Яго плякаты захапляюць сваёй выразнасцю колераў, лаканізмам адлюстраванняў і ўнутранай цеплынёй вобразаў. Часопіс «Полацак» знаёміў сваіх чытачоў з творчасцю У.Крукоўскага на прыкладзе пляката «У бітвах за волю, у бітвах за волю» (Гл. «Полацак» № 1).

У зусім іншай манэры працуе Л. Кальмаева. На гэты раз яе плякаты прадстаўлялі сэрыю з саломкі на тэму беларускіх народных танцевальных ансамбліяў, тэатральных студый і г.д. Сінтэзізаў сродкаў і прыёмаў выяўленення пляката-графічнага мастацтва прыкмет на перабудавалі характар кампазіцыйнага мыслення Кальмаевай — мастакі высокага клясу, выхавацеля новага пакаленія беларускіх плякатастыяў.

А.Лапіцкая — вядомая графік — ілюстратор. З ранейшых выставак гледачу знаёмы партрэт М.Багдановіча, які быў прадстаўлены і на гэты раз. Новыя творы мастакі — ілюстрацыі да часопіса «Венік Беларускага Экзархата» (1990), дзе асабліва прыцінявае ўвагу малюнак зь выяўлюю Ісуса Хрыста «Прыядзіце да мене...»

В.Мікіта — аўтар ілюстрацыі қазікі У. Караткевіча «Чортая скарб» і кнігі вершаў «Мая Іліяды», якія звяртуюць на сябе ўвагу распрацаванасцю і глыбінёй ідэі. Творы У.Караткевіча ўжо доўгі час ілюструе яго паплечнік, сябра П.Драчоў. І на гэты раз мастак паказаў сэрыю малюнкаў аб старажытнай Беларусі, яе замках, гісторычных асобах, падзеях. Маляўнічыя аркушы казачніцы-мастакі А.Лось выхоўваюць дзетак, каб яны былі добразычлівы, любілі прыроду. Выхоўваць любоў да радзімы з маленства —

вось асноўная задача мастакі.

Мастак-вучоны Ю.Піскун прадстаўвў сэрыю твораў жывапісу на тэму быта беларускага народу, яго традыцый, жыцьця. «Вясельле ў Беражцах», «Ратуціцкія хлопцы», «Сырадой» «Алена» — усе творы съведчыць аб майстэрстве і працаўтасці мастака, які шмат гадоў аддае свой талент тэмам простай - навакольнае жыцьцё вёскі, яе людзі. Добрае веданьне этнографіі, традыцый беларускага народнага мастацтва іканаграфіі (Ю.Піскун дасыльдчык старожытнабеларускай іканаграфіі), без сумненія, накіроўваюць маладога мастака і дапамагаюць пісаць з любою і пышчотай.

Жывапісцы, майстры пэйзажу і партрэта К.Харащэвіч, Я.Батальёнак, М.Назарчук, У Сулкоўскі, У Хадаровіч, кожны прысягае ў любові і вернасці свайму шляху, сваёй радзіме. Кожны з іх пасвойму размаўляе з гледачом аб прыгажосці лясоў і гаёў, сонечным съявліле і зорах. Маладзанскі жывапісец з паэтычным дарам К.Харащэвіч называе свае творы проста: «Крайвід з дарогай», «Стары двор», «Радзіма Цёткі», «Залесьсе. Памяці Агінскага».. Але мастак на проста адлюстроўвае краявіды, кожны з гэтых твораў — невялікія пээмы аб прыгажосці, што ўздымае эмаянальнайныя пачуцці да Бацькаўшчыны, якая прадстаўляеца то ў вячэрніх прыцемках, то ў манумэнтальных начных прывідах-мурах.

«Казачныя шляхі» вядуць да Я. Батальёнка. Як верши, кладуцца на аркуш невялікія пэйзажы з выявамі палеткаў, лесу, сонца. Мастак Батальёнак — лірык. Ён прыслухоўваецца да прыроды і раіць нам зрабіць тое-ж самое. Нават постасці працаунікоў зямлі ў яго выглядаюць неяк съветла. Яны як-бы злучаюцца з прыродай, ствараюць зь ёю адзіны съвет, дзе ёсьць і «Адвечная цішыня», і съвяты

«Крыж Еўфрасініны Полацкай». «Дзе сонтрава» і дзе съпць «Куралаты». Мастак кажа нам: ўсё, што ёсьць на нашай зямлі — гэта адвечаныя песні аб шчасці, волі і спакою.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва «Адраджэння» было прастаўлена шыкоўнымі касыцомамі з старажытных эпох. Мастак габеленшчык А.Свістуновіч як і заўсёды, прытрымліваючыся тэмы гісторычнага мінулага, прадстаўвіў габелен «Еўфрасінія Полацкая». Легендарная птушка, нібы лунае на паверхні нашай зямлі і не можа апусціцца. Другі габелен «Пагоня» (лён, ткацтва) распрацаваны, нібы карціна з каштоўных камянёў,

Быццам-бы своеасаблівым каменным поясам «Адраджэнне» ўпрыгожвалі скучытуры А.Шатэрніка. Розныя матэрыялы, але адзінная рука майстра дазволілі скласці летапіс з партрэтаў Кірылы Тураўскага, Вітаўта, Сімёона Полацкага, Янкі Купалы, Уладзіміра Караткевіча, Летапісца і іншых вядомых асобаў Беларусі. Дапаўняюць гэту сэрыю жывапісныя творы В. Камарова «Еўфрасінія Полацкая», «Ф.Скарына», «Сімёон Полацкі М.Маёўскага, «Прысьвячаецца К.Каліноўскаму». Мастакі М. і Г.Сакаловы-Кубай дасыльдуюць шлях Скарыны. Іх паліptyх «Скарына» (5 частак) расказавае ў шляхах паважанага беларускага вучонага ў Падуу, Кракаў, Вільню, Прагу.

Заклапочанасць лёсам Бацькаўшчыны, імкненіне працаваць дзеля дзяржаўкаўнасці, нацыянальнага, духоўнага і культурнага адраджэння Беларусі дае падставу лічыць «адраджэнца» мастакамі-выхавацелямі, асьветнікамі, якія сваёй працай дапамагаюць лепш зразумець сваю Бацькаўшчыну, сваё Адраджэнне і Пагоню.

ЗЬ ЖЫЩЯ ЭНІГРАЦІЙ

24 Кангрэс БАЗА

адбыўся 14 і 15 верасня у Гайлэнд-Парку, штат Нью-Джэрсі. Упершыню на ім прысутнічалі госьці з Бацькаўшчыны: дэпутат Вярхоўнага Савета Беларусі Ўладзімір Новік і заступнік мэра г.Менска Анатоль Гурыновіч. Галоўнымі пытаннямі Кангрэсу сталі справаздачы ўступаючай Галоўнай Управе, аддзеле БАЗА, газеты «Беларус», выбары новая Галоўнае Управы і рэзвіційная камісія, складанье пляна на будучын.

У сваёй справаздачы старшыня БАЗА А. Шуклецік падкрэсліў, што тая праца, якая рабілася на працягу многіх гадоў Управай БАЗА, дала свае вынікі. Арганізацыя моладзі працягвае традыцыі БАЗА, пераймае волыт. З часам, калі ў Беларусі пачнецца новы пэрыяд станаўлення незалежнасці, роля эміграцыі зьменіцца. Яна стане большай помочнай Беларусі ў ёйным адроджэнні.

Ад Нью-Ёркскага аддзелу БАЗА выступіў яго старшыня Аляксандр Міцкевіч. Ён адзначыў, што аддзел БАЗА, у якім зараз налічваецца 65 сяброў, браў удзел у сувязкаванні Слуцкага Паўстаня, 25 Сакавіка, XIX сустэречы Беларусаў Паўночнай Амэрыкі. Арганізаў латэрэю, спатканье з лідэрамі БНФ, сустэрчу з рэжысёрам В.Вярбоўскай, рабіў прынцыпіе для Данчыка. Сіламі аддзелу выдаецца бюлетень «Весткі й паведамленыні аддзелу БАЗА» і распаўсюджваецца газета «Беларус».

Старшыня Кліўлендзкага аддзелу БАЗА Янка Ханенка прыпыніўся толькі на асноўных момантах той працы, якая была праведзена аддзелам за апошнія два гады. Гэта, па-першым, арганізацыя XIX сустэречы Беларусаў Паўночнай Амэрыкі, закладка фонду сустэречы — 12 тысяч даляраў, адзначэныне 25 Сакавіка і 100-годзьдзя нараджэння Максіма Багдановіча. Па-другое, аддзел БАЗА садзейнічай прыезду на адпачынак у ЗША групы дзяцей з Гомельскай вобласці, рабіў прынцыпіе для лідераў БНФ Пазыняка, Заблоцкага, Баршчэўскага, правёў зборку грошаў для БНФ (Усяго было перададзена ад аддзелу БАЗА, царкоўнага і жаночага камітэтаў 15 тысяч даляраў). Аддзел арганізаў прыезд у Кліўленд да легендарнай саюзной эканамічнага саюза Чарнобыль у складзе Васіля Якавенкі, Аляксандра Люцко, Анатоля Белага. Спрыялыўся ў выданні часопіса «Полацак».

Ад Нью-Брансвіцкага аддзелу выступіў старшыня Янка Азарка. Ён адзначыў, што аддзел прымаў удзел у XIX сустэречы, ахвяраваў на паэзію танцавальнага ансамбля «Васілёк» у Беласточчыну 300 даляраў, зладзіў акадэмію ўшанавання памяці Кастуся Каліноўскага (да 150-годзьдзя з дня нараджэння), вітаў лідераў БНФ. Юрка Азарка зладзіў спатканье дэпутатаў з кангрэсмэнам Рычардам Зымэрам.

Ад імя аддзелу БАЗА у Каліфорніі выступіў рэдактар газеты «Byelorussian review» Я.Арцюх. Ён расказаў аб выданні газеты, якая пачала выходзіць з 1987 г.

Справаздачы ад газеты «Беларус» зрабіў Янка Запруднік. Ён адзначыў, што 30 экзэмпляраў газеты пераслаеца на Беласточчыну, а 50 у Беларусь. З зыменай сутыці на Бацькаўшчыне, роля газеты не паслабляеца, а наадварот ўзмацняеца. Фінансавую справаздачу газеты зачытала Раіса Станкевіч.

З дакладам «Роля Беларускай эміграцыі ў станаўленні незалежнасці Беларусі» выступіў ад імя апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце Ўладзімір Новік.

— У сувязі зь імклівымі працэсамі нацыянальна дзяржаўных пераўтварэнняў у СССР, — падкрэсліў дэпутат, — якія вядуць да ўзынікнення на руінах былой Расейскай імперыі шрагу незалежных дзяржаваў, вялікую ролю можа адыграць ва ўстанаўленні і незалежнасці гэтых дзяржаваў нацыянальная эміграцыя. Гэта ў першую

чаргу датычыца наладжваньня кантактаў паміж беларускімі й амэрыканскімі фірмамі, установамі, арганізацыямі і банкамі.

Нягледзячы на тое, што сёньня беларуская эміграцыя ў ЗША значна пасталела, а моладзь пачынае асыміляваць, тым ня менш нават першае знаёмства зь беларусамі ў Амэрыцы дае падставы спадзяванца намагчымасць плённага ўдзелу беларускай эміграцыі ў працэсе станаўлення незалежнасці і дзяржаўнасці Беларусі.

Аналіз Беларускай эміграцыі ў Амэрыцы паказвае, што ў сваёй большасці яна ўжо ўяле сабой генетычна здаровую, пракацуючу частку беларускага этнасу, якая здолела ў складанейшых умовах чужыны, без усялякай падтрымкі звонку выжыць у Амэрыцы і заніць пачэнснае месца ў амэрыканскім грамадзтве.

Якую-ж ролю ва ўстанаўленні незалежнасці Бацькаўшчыны можа адыграць беларуская эміграцыя ў Амэрыцы? У сувязі з узывікненнем у апошнім часе новых грамадзка-палітычных і эканамічных абставін у Беларусі — вельмі вялікую. Кансалідацыя дэмакратычных сілаў у ССРР і пазыцыя дэмакратычных дзяржаваў съвету прывялі да абавязчэння палітычнай і эканамічнай незалежнасці Беларусі. Але ад абавязчэння да дасягнення рэальнай незалежнасці Беларусі патрэбна прайсці складаны шлях.

Уладзімір Новік адзначыў, што для Бацькаўшчыны зараз ад эміграцыі патрэбная наступная дапамога:

- Наладжванье дзелавых кантактаў паміж беларускімі і амэрыканскімі арганізацыямі, установамі і банкамі;
- Арганізацыя навучанья беларускіх бізнесмэнаў ў ЗША;
- Навучанье беларускіх бізнесмэнаў у Беларусі;
- Аказаныне пасрэдніцкіх паслуг пры наладжванні дзелавых кантактаў паміж беларускімі і амэрыканскімі бізнесмэнамі;
- Стварэнье інфарматыўных бюро.

Аб стварэнні інфарматыйнага банка гаварыў на Кангрэсе Янка Запруднік. Ён пропанаваў стварыць банк дадзеных на ўсіх беларусаў ЗША. Гэтая пропанова і лягла ў аснову плянай на будучынню. Янка Ханенка пропанаў Галоўнай Управе БАЗД звязрануща ў афіцыйныя колы Вашынгтона, для устанаўлення квоты для эмігрантаў зь Беларусі. На завяршэнні першага дня працы Кангрэса была адзінаголосна выбрана Галоўная Управа у складзе: А. Шукелойц — старшыня, Ю.Азарка, Ф.Бартуль — заступнікі, В.Русак — сакратар, А. Орса-Рамана — культ.рэфэрэнт, Я.Запруднік — рэфэрэнт прэсы і інш. публікацыяў, Р.Станкевіч — вонкавая дачыненін, Ю.Кіпель — рэфэрэнт адмысловых праектаў, А.Міцкевіч — сябра, В.Тур — каардынатор ад Моладзі. Таксама прынята рэзоляцыя 24 Кангрэса, абмеркаваны іншыя пытанні.

На наступны дзень пасля съв. Літургіі і благаславення а.Васілём Адрэюком адбыўся банкет, пад час якога было выказаны шмат цікавых думак і пропаноў. Госьці банкету Валянтына Пархоменка й Алесь Казак праспіявалі некалькі беларускіх песеньяў.

Гадавы сход Кліўлендзкага аддзелу БАЗА

адбыўся 29 верасня на Палацку. Што было зроблена за гэты час, якія задачы стаяць перад аддзелам зараз, калі Беларусь абавязыцца сваю незалежнасць, — аб гэтым гаварыў старшыня Янка Ханенкі. Ён адзначыў, што мінулы год быў памятны перш за ўсё сваім гасцінікам. Гэта госьцы XIX сустэрэчы Беларусаў Паўночнай Амерыкі і прадстаўнікі розных арганізацый, якія на працягу года наведвалі Кліўленд. Сярод іх лідэры БНФ Зянон Пазняк, Лявон Баршчэўскі, Уладзімір Заблоцкі, дэлегацыя сацыяльна-экалягічнага саюза «Чарнобыль» у складзе Васілья Якавенкі, Аляксандра Люцко, Анатоля Белага, дэпутат Вярхоўнага Савета Беларусі Ўладзіміра Новікі, намеснік мэра г.Менска Анатоль Гурыновіч, фотакарэспандэнт Анатоль Кляшчук, архэолаг Сяргей Тарасаў. Аддзел заапекаваўся падарожкам з Вашынгтонам з Піцбург групы дзяяцей, якія прыляцепі на адпачынак з Гомельшчыны; ладзіў нацыянальныя беларускія сувяты і акадэмію ў гонар Максіма Багдановіча; прымаў удзел ў палітычным жыцці Амерыкі: праводзіў кампанію падтрымкі кандыдата на пост губэрнатара штата Агаё Дж. Вайновіча, прысутнічаў на інагурацыі губэрнатара ў сталіцы штата Калумбусе.

—Зараз, — падкрэсліў Янка Ханенка, — мы зможем больш актыўна праводзіць сваю лінію. Але нам патрэбен прыток эміграцыі, маладых, здольных людзей, якія змаглі-б нешта зрабіць для нашай арганізацыі і самі навучыцца ў нас.

Прамоўца прапанаваў унесці ў рэзалюцыі сходу, пукт аб tym, каб Галоўная Ўправа БАЗА звярнулася ў Вашынгтон з просьбай аб квоце для эмгрантаў з Беларусі.

Сход выбраў управу аддзелу. У яе вайшлі Янка Ханенка — старшыня, Андрэй Стрэчань — заступнік, Лідзія Лазар-Ханенка, сакратар, Астап Яраховіч — скарбнік, сябры: Янка Раковіч, Валія Гарох, Маруся Каваленка. У рэвізыйную камісію ўвайшлі: Іван Каваленка, Сяргей Карніловіч, Ірына Каляда.

Стагодзьдзе Максіма Багдановіча

рыхтуюцца урачыста адзначыць беларусы Чыкага. Яны не засталіся раўнадушны да лёсу помінка славутаму паэту ў Яраслаўлі, горадзе, у якім наш зямляк правёў сваю маладосць. На заклік менскага клуба «Спадчына» яны сабралі 505 даляраў, якія даслалі ў рэдакцыю часопіса «Палацак». Ахвяры склалі: Ніна і Павел Агальец, Мікалай Валатоўскі, Кастусь Загонек, Іван Кравчук, а. Міраслаў Кулік, Міхась Каленік, Мікалай Латушкін, Яўхэн Макарэвіч, Уладзімір Маркоўскі, Пётр Нягода, Аляксандар Сутынец, Валянтына Талочка, Даніла Швефель, Фёдар Якіменка. Усім ім клуб «Спадчына» выражале вялікую падзяку і шле сваю найлепшыя прывітанні і зычэньні з нагоды акадэміі, прысьвечанай юбілею Максіма Багдановіча. Акадэмія адбудзеца 20 кастрычніка ў залі Беларуска-Амерыканскай праваслаўнай царквы «Св.Юрыя» пасля сьв. Літургіі. Даклад пра жыццё і творчасць паэта прачытае заступнік Старшыні Беларуска-Амерыканскай праваслаўнай царквы «Св. Юрыя» Мікалай Латушкін.

1928 г. на беразе р. Палаты ў падэшвы Полацкага гарадзішча.
Справа мыс (Стрэлка) Ніжняга замку.

А. Ляўданскі, С. Дубінскі сярод полацкіх краязнаўцаў.
Зьлева на другім пляне прадградзьдзе Полацка XIII —IX стст.
Далей чырвоны мост праз Палату.
Друкуеца ўпершыню.

